

BEOORDELINGSRAPPORT

Beperkte opleidingsbeoordeling

hbo-bacheloropleiding

Financial Services Management
voltijd

Gezamenlijk beoordeeld met:

Bedrijfseconomie

voltijd/deeltijd

Fiscaal Recht en Economie

voltijd

Hanzehogeschool Groningen

**De kracht van
kennis.**

BEOORDELINGSRAPPORT

Beperkte opleidingsbeoordeling

hbo-bacheloropleiding

Financial Services Management

voltijd

CROHO nr. 34414

Hanzehogeschool Groningen

Hobéon Certificering

Datum

19 december 2013

Auditteam

drs. R.B. van der Herberg

drs. J.H.C. Bakker

Mr. M.J. Wittenhorst

drs. J.H. van Aken

drs. P.A.J. Verbaas

E.J.F. van Kempen

Secretaris

I.M. Gies Broesterhuizen

INHOUDSOPGAVE

1.	BASISGEGEVENS	1
2.	SAMENVATTING	6
3.	INLEIDING	10
4.	OORDELEN OP HET NIVEAU VAN DE STANDAARDEN	14
5.	ALGEMEEN EINDOORDEEL	34
6.	AANBEVELINGEN	36
BIJLAGE I	Scoretabel	38
BIJLAGE II	Opleidingsspecifieke eindkwalificaties	40
BIJLAGE III	Schematisch overzicht opleidingsprogramma's	48
BIJLAGE IV	Programma, werkwijze en beslisregels	56
BIJLAGE V	Lijst geraadpleegde documenten	66
BIJLAGE VI	Overzicht auditteam	68

1. BASISGEGEVENS

NAAM INSTELLING	Hanzehogeschool Groningen		
status instelling	Bekostigd		
resultaat instellingstoets kwaliteitszorg	Positief besluit 26 april 2013		
NAAM OPLEIDING (zoals in croho)	Bedrijfseconomie	Fiscaal Recht en Economie	Financial Services Management
registratienummer croho	33401	33409	34414
domein/sector croho	Economie		
oriëntatie opleiding	Hbo		
niveau opleiding	Bachelor		
graad en titel	Bachelor of Business Administration		
aantal studiepunten (ec's)	240 ec		
onderwijsvorm	Competentiegericht		
locatie	Zernikeplein 7, 9747 AS Groningen		
variant	Voltijd en Deeltijd ¹	Voltijd	Voltijd
relevante lectoraten	Duurzaam Financieel Management		
datum audit / opleidingsbeoordeling ²	30 september en 1 oktober 2013		

¹ De duale variant van BE heeft in september 2009 (volgens croho in april 2010) de laatste instroom gehad. Deze variant is dus in afbouw. Het einde van de duale variant is 31-08-2014. De Hanzehogeschool Groningen heeft met de NVAO afgestemd dat deze opleidingsvariant geen aandacht behoeft tijdens de visitatie (e-mail d.d. 23-05-2013). Per 1 oktober 2012 telde de duale variant van BE 4 studenten.

² Het betreft een geclusterde audit van de (kleinschalige) hbo-bacheloropleidingen Bedrijfseconomie, Fiscaal Recht en Economie en Financial Services Management van Hanzehogeschool Groningen (zie Bijlage IV – Programma, werkwijze en beslisregels). Deze opleidingen worden samen met de hbo-bacheloropleiding Accountancy gezamenlijk aangestuurd. De inhoud van dit beoordelingsrapport en het beoordelingsrapport van de opleiding Accountancy kan daarom overlappen. Doordat Accountancy-opleidingen in Nederland tevens onder toezicht staan van de Commissie Eindtermen Accountancy, vond de audit op een ander moment en met een ander auditpanel plaats en is ervoor gekozen om een apart beoordelingsrapport te schrijven.

Basisgegevens **hbo-bacheloropleiding Financial Services Management**, voltijd³

Instroom (aantal)	2007	2008	2009	2010	2011	2012
▪ voltijd	29	23	24	19	48	36
Uitval (percentage)						
Uit het eerste jaar ⁴	2007	2008	2009	2010	2011	2012
▪ voltijd	55	39	58	42	50	n.n.b.
Uit de hoofdfase ⁵				2006	2007	2008
▪ voltijd				19	39	57
Rendement (percentage) ⁶				2006	2007	2008
▪ voltijd				44	23	14
Docenten (aantal + fte)				aantal	Fte	
▪ Instituut FEM				66	46,9	
▪ voltijd				10	7,3	
Opleidingsniveau docenten (percentage) ⁷				Bachelor	Master	PhD.
▪ voltijd				20	70	10
Docent-student ratio ⁸						
▪ Instituut FEM				1:33,1		
Contacturen (aantal) ⁹				1e jaar	2e jaar	3e jaar
▪ voltijd*				13,9	12,1	-

* De contacturen in bovenstaande tabel zijn de contacturen van het collegejaar 2012-2013. In collegejaar 2013-2014 zijn de contacturen voor de opleiding verhoogd; in het 1e studiejaar naar 16,3 en in het 2e studiejaar naar 16,6.

³ Bron: Basisgegevens opleidingsbeoordeling 'Indicatoren en definities', Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie, 11 september 2012

⁴ Het aandeel van het totaal aantal bachelorstudenten (eerstejaars ho) dat na één jaar niet meer bij de opleiding staat ingeschreven, zo mogelijk voor de laatste zes cohorten.

⁵ Het aandeel van de bachelorstudenten die zich na het eerste studiejaar opnieuw bij de opleiding inschrijven (herinschrijvers) dat in de nominale studieduur zonder het diploma te hebben behaald alsnog uitvalt uit de opleiding, zo mogelijk voor de laatste drie cohorten.

⁶ Het aandeel van de bachelorstudenten die zich na het eerste studiejaar opnieuw bij de opleiding inschrijven (herinschrijvers) dat het bachelordiploma haalt in de nominale studieduur + één jaar, zo mogelijk voor de laatste drie cohorten.

⁷ Het aandeel docenten (onderwyzend personeel) met een hbo, master en PhD in het totaal aantal docenten (onderwyzend personeel).

⁸ De verhouding tussen het totaal aantal ingeschreven studenten en het totaal aantal fte's aan onderwyzend personeel van de opleiding in het meest recente studiejaar.

⁹ Het gemiddeld aantal klokuren per week aan geprogrammeerde contacttijd, voor ieder jaar van de opleiding.

Basisgegevens **hbo-bacheloropleiding Bedrijfseconomie**, voltijd, deeltijd¹⁰

Instroom (aantal)	2007	2008	2009	2010	2011	2012
▪ voltijd	75	89	107	135	169	156
▪ deeltijd	18	21	15	13	15	16
Uitval (percentage)						
Uit het eerste jaar ¹¹	2007	2008	2009	2010	2011	2012
▪ voltijd	49	36	46	35	48	n.n.b.
▪ deeltijd	11	33	27	39	27	n.n.b.
Uit de hoofdfase ¹²				2006	2007	2008
▪ voltijd				28	13	16
▪ deeltijd				20	38	14
Rendement (percentage) ¹³				2006	2007	2008
▪ voltijd				58	58	54
▪ deeltijd				80	50	43
Docenten (aantal + fte)			aantal		Fte	
▪ Instituut FEM			66		46,9	
▪ voltijd/deeltijd			24		19,2	
Opleidingsniveau docenten (percentage) ¹⁴			Bachelor	Master	PhD.	
▪ voltijd/deeltijd*			8	92	0	
Docent–student ratio ¹⁵						
▪ Instituut FEM			1:33,1			
Contacturen (aantal) ¹⁶			1e jaar	2e jaar	3e jaar	4e jaar
▪ voltijd**			13,9	12,6	-	-
▪ deeltijd			5,5	5,5	5,5	5,5

* Twee docenten zijn bezig met een promotietraject.

** De contacturen in bovenstaande tabel zijn de contacturen van het collegejaar 2012-2013. In collegejaar 2013-2014 zijn de contacturen voor de opleiding verhoogd; in het 1e studiejaar naar 16,3 en in het 2e studiejaar naar 16,6.

¹⁰ Bron: Basisgegevens opleidingsbeoordeling 'Indicatoren en definities', Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie, 11 september 2012

¹¹ Het aandeel van het totaal aantal bachelorstudenten (eerstejaars ho) dat na één jaar niet meer bij de opleiding staat ingeschreven, zo mogelijk voor de laatste zes cohorten.

¹² Het aandeel van de bachelorstudenten die zich na het eerste studiejaar opnieuw bij de opleiding inschrijven (herinschrijvers) dat in de nominale studieduur zonder het diploma te hebben behaald alsnog uitvalt uit de opleiding, zo mogelijk voor de laatste drie cohorten.

¹³ Het aandeel van de bachelorstudenten die zich na het eerste studiejaar opnieuw bij de opleiding inschrijven (herinschrijvers) dat het bachelordiploma haalt in de nominale studieduur + één jaar, zo mogelijk voor de laatste drie cohorten.

¹⁴ Het aandeel docenten (onderwijzend personeel) met een hbo, master en PhD in het totaal aantal docenten (onderwijzend personeel).

¹⁵ De verhouding tussen het totaal aantal ingeschreven studenten en het totaal aantal fte's aan onderwijzend personeel van de opleiding in het meest recente studiejaar.

¹⁶ Het gemiddeld aantal klokuren per week aan geprogrammeerde contacttijd, voor ieder jaar van de opleiding.

Basisgegevens **hbo-bacheloropleiding Fiscaal Recht en Economie**, voltijd¹⁷

Instroom (aantal)	2007	2008	2009	2010	2011	2012
▪ voltijd	18	21	14	26	20	32
Uitval (percentage)						
Uit het eerste jaar ¹⁸	2007	2008	2009	2010	2011	2012
▪ voltijd	61	62	43	35	35	n.n.b.
Uit de hoofdfase ¹⁹				2006	2007	2008
▪ voltijd				14	29	38
Rendement (percentage) ²⁰				2006	2007	2008
▪ voltijd				71	29	38
Docenten (aantal + fte)				aantal	Fte	
▪ Instituut FEM				66	46,9	
▪ voltijd				10	6,6	
Opleidingsniveau docenten (percentage) ²¹				Bachelor	Master	PhD.
▪ voltijd				50	50	0
Docent-student ratio ²²						
▪ Instituut FEM				1:33,1		
Contacturen (aantal) ²³				1e jaar	2e jaar	3e jaar
▪ Voltijd*				13,9	12,1	-

* De contacturen in bovenstaande tabel zijn de contacturen van het collegejaar 2012-2013. In collegejaar 2013-2014 zijn de contacturen voor de opleiding verhoogd; in het 1e studiejaar naar 16,3 en in het 2e studiejaar naar 16,6.

¹⁷ Bron: Basisgegevens opleidingsbeoordeling 'Indicatoren en definities', Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie, 11 september 2012

¹⁸ Het aandeel van het totaal aantal bachelorstudenten (eerstejaars ho) dat na één jaar niet meer bij de opleiding staat ingeschreven, zo mogelijk voor de laatste zes cohorten.

¹⁹ Het aandeel van de bachelorstudenten die zich na het eerste studiejaar opnieuw bij de opleiding inschrijven (herinschrijvers) dat in de nominale studieduur zonder het diploma te hebben behaald alsnog uitvalt uit de opleiding, zo mogelijk voor de laatste drie cohorten.

²⁰ Het aandeel van de bachelorstudenten die zich na het eerste studiejaar opnieuw bij de opleiding inschrijven (herinschrijvers) dat het bachelordiploma haalt in de nominale studieduur + één jaar, zo mogelijk voor de laatste drie cohorten.

²¹ Het aandeel docenten (onderwijzend personeel) met een hbo, master en PhD in het totaal aantal docenten (onderwijzend personeel).

²² De verhouding tussen het totaal aantal ingeschreven studenten en het totaal aantal fte's aan onderwijzend personeel van de opleiding in het meest recente studiejaar.

²³ Het gemiddeld aantal klokuren per week aan geprogrammeerde contacttijd, voor ieder jaar van de opleiding.

2. SAMENVATTING

Hanzehogeschool Groningen (HG) verzorgt de hbo-bacheloropleidingen Bedrijfseconomie (BE – voltijd en deeltijd), Fiscaal Recht en Economie (FRE – voltijd) en Financial Services Management (FSM - voltijd) binnen het instituut voor Financieel Economisch Management (FEM) op de leslocatie in Groningen. De opleiding FSM leidt studenten op tot startbekwame financieel-zakelijke dienstverleners binnen de financieel-zakelijke branche.

1. Beoogde eindkwalificaties

De beoogde eindkwalificaties van de opleiding FSM zijn ten aanzien van de inhoud, het niveau en de oriëntatie geconcretiseerd en actueel. Zij sluiten direct aan bij de competenties uit de herziene landelijke beroeps- en opleidingsprofielen uit 2012. Na het succesvol afronden van de opleiding beschikken de studenten over de graad 'Bachelor of Business Administration'. Het lectoraatsthema 'Duurzaam Financieel Management' biedt de opleiding een uitstekend uitgangspunt om zich te profileren. De opleiding heeft hiervoor de eerste stap in het afgelopen jaar gezet. Het komende jaar worden de subthema's 'Duurzame Bedrijfseconomie en management control', 'MVO en financiële dienstverlening' en 'Duurzaam financieel leiderschap en ethiek' in de opleiding uitgerold. De HG-strategische thema's 'Energie' en 'Healthy Ageing' met de twee benaderingen 'Excellentie' en 'Ondernemerschap' krijgen vanaf het studiejaar 2013-2014 vorm in het curriculum.

De visie op internationalisering is onlangs bijgesteld. De internationale oriëntatie krijgt nu een sterke plaats in de doelstellingen van de opleiding. Studenten zijn in staat de (inter)nationale wet- en regelgeving toe te passen en de Engelse taal te beheersen (sprek- en schrijfvaardigheid). Ook het onderzoekende en zelfkritische vermogen van studenten maakt onderdeel uit van de eindkwalificaties.

Ondanks de beperkte samenstelling van de werkveldadviescommissie, valideert en onderhoudt de opleiding haar beoogde eindkwalificaties structureel door raadpleging van haar brede netwerk.

Met bovenstaande punten voldoet de opleiding FSM naar de mening van het auditpanel ruim aan de basiskwaliteit. Daarnaast ziet het auditpanel een mogelijkheid tot verbetering in het doorontwikkelen van het profileringsthema 'Duurzaam Financieel Management' en de toespitsing op de opleiding, waardoor zij wezenlijk onderscheidend wordt ten opzichte van de andere FSM-opleidingen in Nederland. Het auditpanel komt daarom voor deze standaard bij de opleiding FSM tot het oordeel 'voldoende'.

2. Onderwijsleeromgeving

De inhoud en de vormgeving van het programma van FRE stelt de studenten in staat de beoogde eindkwalificaties te bereiken. De basis van de opleiding wordt gevormd door de leeruitkomsten die in relatie staan met de opleidingscompetenties. De voltijdopleidingen binnen het instituut FEM (waaronder de voltijdvariant van FRE) hebben met de opleiding Accountancy een gezamenlijk programma in de propedeuse, maar de hoofdfase is voor een (groot) deel opleidingsspecifiek. Het profiel van de – in vergelijking met BE en AC – kleinere opleidingen FSM en FRE verdient wellicht meer aandacht in het gezamenlijke programma. De sterk concentrische opbouw van en de indeling in leerlijnen in het gezamenlijke programma zorgen voor voldoende samenhang, die hogeschooldocenten met hun expertisegroepen borgen. Daarnaast is het docententeam van FSM naar de mening van het auditpanel ruim voldoende gekwalificeerd voor de inhoudelijke en onderwijskundige realisatie van het programma.

Binnen het FSM-team beschikt 70% van de docenten over een mastergraad. Studenten beoordelen de inhoudelijke deskundigheid van de docenten en de kennis van de docenten over de beroepspraktijk met (ruim) voldoende tot goed. De opleidingsspecifieke voorzieningen die toegang bieden tot de benodigde vakliteratuur, tijdschrift- en krantenartikelen, zijn naar de opvatting van het auditpanel toereikend voor de realisatie van het programma. Op basis van deze punten voldoet de onderwijsleeromgeving van FSM naar de mening van het auditpanel zeker aan de basiskwaliteit.

De onderwijsleeromgeving heeft in de opleiding FSM het afgelopen jaar een evidente transitie doorgemaakt. Het auditpanel waardeert de veranderkracht en de veranderbereidheid van het management en het docententeam. Zo zijn de eerste stappen in de vervlechting van de thema's 'Internationale oriëntatie' en 'Praktijkgericht onderzoek' in het programma reeds gezet. Daarnaast is de docenttevredenheid het afgelopen jaar door structuur- en cultuurinterventies gestegen, maar deze hebben tegelijkertijd geleid tot een forse werkdruk. FEM is nog bezig de groeistuijp in de opleidingen binnen het instituut te verwerken. Ook voldoet het studiesucces niet aan de streefwaarden van de opleiding. Wanneer de opleiding de plannen en de al ingezette verbetermaatregelen (vb. versteviging van de internationale aspecten in de leerlijnen en door de gehele studie, verdere integratie van de onderzoekslijn, extra facilitering voor vergaderingen en deskundigheidsbevordering, ingebouwde studiedrempels en herziene studieloopbaanbegeleiding, verbetering van de studenttevredenheid over het algemene voorzieningenniveau) doorzet en monitort, is het auditpanel ervan overtuigd dat ze verbeteringen in de onderwijsleeromgeving teweegbrengen. De docenten gaven in het auditgesprek aan dat zij thans al een lagere werkdruk ervaren. Op grond van deze afwegingen komt het auditpanel voor deze standaard bij de opleiding FSM tot het oordeel 'voldoende'.

3. Toetsing en gerealiseerde eindkwalificaties

Het systeem van toetsing is degelijk en sluit aan bij de opleidingscompetenties en de leeruitkomsten van de opleiding FSM. In de digitale onderwijsplanners (genaamd DOP) zijn de toetsvormen en de wijze van beoordeling opgenomen, waardoor de toetsing en de beoordeling voor studenten inzichtelijk is. De opleiding beschikt over een voldoende systeem van toetsing, dat zij het komende jaar door de herijking van de leerlijnen verder gaat professionaliseren. Het aanbrengen van meer uitdaging in de toetsing is mogelijk. De Examencommissie is WHW-proef. Een aandachtspunt is dat Instituut FEM de vertegenwoordiging van alle opleidingen in zowel de examen- als de toetscommissie op orde brengt.

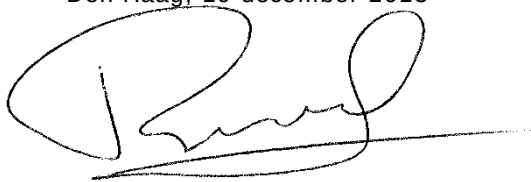
De opleiding heeft vanaf het studiejaar 2012-2013 een aantal verbetermaatregelen ingezet in de afstudeerfase (vb. intervisiesessies en trainingen begeleiders en beoordelaars, go/no-go-moment op het onderzoeksvoorstel, workshops onderzoeksvaardigheden en aangescherpte beoordelingsformulieren), vanwege de hogere eisen die zij stelt aan het afstuderen. In de afstudeeropdrachten van 'vóór februari 2013' waren deze verbetermaatregelen nog niet c.q. minder zichtbaar. Het auditpanel vond in 2011-2012 bijvoorbeeld twee afstudeeropdrachten niet aan de maat. In de afstudeeropdrachten van 'na februari 2013' nam het auditpanel bij de opleiding verbeteringen waar. Het vond alle 'nieuwe' afstudeeropdrachten in de steekproef van hbo-bachelorniveau. Ook het werkveld is tevreden over de kwaliteitsverbetering in de kritische houding van studenten. De ingezette verbetermaatregelen en de getoonde urgentie geven het auditpanel voldoende vertrouwen dat de opleiding het niveau van de afstudeerproducten de komende jaren verder zal ontwikkelen en dat zij de totstandkoming van de beoordeling meer transparant zal maken. Het auditpanel komt op basis van zijn onderzoek voor deze standaard bij de opleiding FSM tot het oordeel 'voldoende'.

Algemene conclusie:

Op grond van 'de duidelijk uitgewerkte en actuele eindkwalificaties', 'het contact met het beroepenveld', 'het degelijke programma', 'de positieve scores in de Nationale Studenten Enquête over de opleiding in het algemeen en de inhoud van het programma', 'het deskundige en betrokken docententeam' en 'de verzwaarde eisen in de afstudeerfase' beoordeelt het auditpanel de kwaliteit van het onderwijs van de opleiding FSM als voldoende.

Wanneer de opleiding zich blijft doorontwikkelen, verwacht het auditpanel dat zij gaat behoren tot een opleiding in het economische domein die studenten prima voorbereidt op hun toekomstig beroep. Daartoe dient de opleiding wel de verbeteringen ten aanzien van 'het nader uitwerken van een onderscheidende profilering', 'de (nadere) vervlechting van internationalisering en praktijkgericht onderzoek in het programma', 'de verdere verlaging van de werkdruk' en 'de verbetering van het studiesucces' door te zetten en te monitoren. De eerste resultaten waren tijdens de audit al zichtbaar.

Den Haag, 19 december 2013

drs. R.B. van der Herberg,
voorzitter

I.M. Gies Broesterhuizen,
secretaris

3. INLEIDING

Toezicht op en beoordeling van de opleidingen BE, FRE en FSM

De hbo-bacheloropleidingen Bedrijfseconomie (BE), Fiscaal Recht en Economie (FRE) en Financial Services Management (FSM), die Hanzehogeschool Groningen (HG) aanbiedt, wensen hun in 2008 door de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO) verleende accreditaties verlengd te zien met wederom een periode van zes jaar – de accreditatiecyclus in het Nederlands hoger onderwijs.

Het voorliggende beoordelingsrapport is de resultante van een zogeheten 'Beperkte Opleidingsbeoordeling', die op 30 september en 1 oktober 2013 is uitgevoerd door een auditpanel van onafhankelijke deskundigen aan de hand van het NVAO-beoordelingskader²⁴. Dit rapport behandelt achtereenvolgens op hoofdlijnen de bevindingen, overwegingen en conclusies van het auditpanel op drie kwaliteitsstandaarden, te weten de 'beoogde eindkwalificaties', 'onderwijsleeromgeving' en 'toetsing en gerealiseerde eindkwalificaties'. Het auditpanel beoordeelde uitsluitend de voltijd- en deeltijdvariant van de opleiding BE en de voltijdvarianten van FRE en FSM²⁵.

In opdracht van de HG en in overleg met de opleidingen is het auditpanel (zie bijlage VI voor een toelichting) door Hobéon samengesteld en goedgekeurd door de NVAO.

Positionering van de opleiding BE, FRE en FSM binnen de hogeschool

De HG is één van de grote hogescholen in Nederland en biedt onderdak aan ruim 26.000 studenten, 2.700 medewerkers en ruim 70 bachelor- en 16 masteropleidingen. Als University of Applied Sciences wil de HG vanuit een Europees perspectief op hoger onderwijs de belangrijkste partner van de bedrijven en instellingen in Noord-Nederland zijn bij het opleiden van professionals en het ontwikkelen van toepasbare praktijkgerichte kennis.

Het Instituut voor Financieel Economisch Management (Instituut FEM) is een van de 17 Schools binnen de HG. Het instituut biedt naast BE, FRE en FSM de hbo-bacheloropleiding Accountancy (AC) aan.

Karakteristiek van de opleidingen BE, FRE en FSM

De hbo-bacheloropleidingen BE, FRE en FSM verzorgt de HG op de leslocatie in Groningen. Samen met de opleiding AC bieden BE, FRE en FSM een gezamenlijke propedeuse aan voor haar voltijdopleidingen. In het tweede studiejaar zijn enkele blokken van de voltijdopleidingen van BE, FRE en FSM vrijwel gemeenschappelijk en zijn enkele blokken opleidingsspecifiek ingevuld. De deeltijdopleiding van BE (BE-DT) kent veel overlap met de voltijdopleiding (BE-VT), maar is bedoeld voor een andere doelgroep. Deeltijdstudenten volgen een middag/avond les, naast het verwerven van competenties door zelfstudie. De opleidingen leiden op tot beginnende financiële professionals. In onderstaande tabel volgt een nadere beschrijving van elke opleiding.

²⁴ Beoordelingskader Accreditatiestelsel Hoger Onderwijs Beperkte of Uitgebreide opleidingsbeoordeling, Nederlands-Vlaamse Accreditatie Organisatie d.d. 22-11-2011

²⁵ De duale variant van BE is in afbouw en behoorde daarom niet tot de scope van deze audit (zie Basisgegevens). De opleiding verwacht dat de variant (ruim) voor deze formele einddatum is afgebouwd.

Opleiding	Karakteristiek opleidingen
BE-VT BE-DT	BE bevindt zich in het economische domein en focust op de financiële huishouding van een organisatie. De opleiding leidt studenten op voor financiële managementfuncties binnen bedrijven en organisaties ten behoeve van het algemeen management dan wel de directie/eigenaar van die bedrijven en organisaties. Een afgestudeerd bedrijfseconoom komt veelal in een interne financiële functie en kan op termijn groeien naar een controllersfunctie. De voltijd telde per 1 oktober 2012 650 en de deeltijd 108 studenten.
FRE	Per 1 september 2011 is de naam van de opleiding (voorheen Fiscale Economie) landelijk gewijzigd in Fiscaal Recht en Economie. Doordat de opleiding opereert op het snijvlak van Economie en Recht, is de nieuwe naam beter van toepassing op het profiel van de opleiding. FRE leidt hbo-fiscalisten op die beschikken over praktisch toepasbare kennis en vaardigheden op het gebied van de belastingregelgeving met daaraan verwante regelgeving, in combinatie met zijn praktisch toepasbare kennis en vaardigheden op financieel gebied (bedrijfseconomisch/administratief gebied). De hbo-fiscalist voert zijn werk uit in de private en publieke sector. De voltijd telde per 1 oktober 2012 130 studenten.
FSM*	FSM leidt studenten op tot financiële professionals. De financieel-zakelijke dienstverlener functioneert overwegend zelfstandig en zelfsturend, waarbij de beroepscontext dienstverlenend is. Dat vereist verantwoordelijkheidsbesef, want dienstverlening komt voort uit complexe vragen en is gericht op het geven van hoogwaardige adviezen. Vanwege de hoeveelheid klantcontacten en de complexe aard van vragen is analytisch vermogen en een extraverte persoonlijkheid gewenst. De voltijd telde per 1 oktober 2012 146 studenten.

Tabel 1 – Karakteristiek opleidingen FEM

- * De HG is een Wft-exameninstituut (Wet op het financieel toezicht) dat door de Minister van Financiën is geaccrediteerd. De praktische uitvoering berust bij de opleiding FSM van Instituut FEM. Omdat de meeste Wft-onderdelen in het FSM-curriculum zijn opgenomen, kunnen FSM-studenten ook de wettelijk erkende Wft-diploma's ontvangen (met uitzondering van Volmacht en Pensioenverzekering).

Sinds 2007 participeerde het instituut FEM binnen het kenniscentrum 'Ondernemerschap' met het lectoraat 'FEM in het Middenbedrijf'. Per september 2012 is dit het lectoraat 'Duurzaam Financieel Management'. De belangrijkste doelstelling van het lectoraat is het ontwikkelen van nieuwe kennis met betrekking tot (het toepassen van) duurzaam financieel management in het middenbedrijf van Noord-Nederland om daarmee zowel bestaande als nieuwe ondernemers te ondersteunen in hun ondernemerschap (en bij de inrichting van hun bedrijfsprocessen). Er zijn tien FEM-docenten betrokken bij het lectoraat.

Ontwikkelingen na vorige accreditatie van de opleidingen BE, FRE en FSM

In 2007 vond de vorige visitaties van BE, FRE en FSM plaats. De opleidingen zijn toen positief beoordeeld. In 2008 besloot de NVAO deze oordelen over te nemen en accreditaties te verlenen aan de opleidingen. Sindsdien zijn de aandachtspunten die het toenmalige panel naar voren bracht, door de opleidingen aantoonbaar opgepakt en er zijn verbeteringen op deze en andere punten doorgevoerd (zie Tabel 2 – Verbeteringen audit).

Opleiding	Aandachtspunten en Verbeteringen
BE/FSM	De opleidingen binnen Instituut FEM leiden op tot de Bachelor of Business Administration. Dit betreft een internationaal goed herkenbare en erkende graad, waarmee het beter mogelijk is om (profielen en competenties van) opleidingen internationaal te vergelijken.
BE/FSM	Het aspect <u>internationalisering</u> maakt in toenemende mate onderdeel uit van het onderwijs. Een aantal studieonderdelen gaat in op internationale aspecten van de opleiding, daarnaast hebben studenten in stage, keuzeruimte en afstuderen de mogelijkheid om buitenlandervaring op te doen. Instituut FEM heeft zijn visie op internationalisering vastgelegd, zodat nieuwe aspecten van internationalisering beter geborgd en in samenhang neergezet kunnen worden.
BE/FSM	Voor <u>studieloopbaanbegeleiding</u> (SLB) is binnen het instituut een visiedocument opgesteld. Op HG-niveau is afgesproken om het aantal credits voor SLB van 10 EC naar 5 EC terug te brengen. Dit besluit is in de curricula binnen Instituut FEM doorgevoerd.
FRE	<u>Werkdruk</u> en taakbelasting bij docenten zijn een terugkerend punt van aandacht. In het schooljaarplan 2013-2014 is een activiteit 'Implementeren van werkdrukverlagende maatregelen' opgenomen.
FRE	<u>Alumnibeleid</u> is binnen de HG een belangrijk onderwerp. Er wordt gewerkt aan een CRM-systeem (systeem voor Customer Relationship Management), waarbij Instituut FEM graag wil aansluiten om zo een beter zicht op de alumni te krijgen. De opleidingen binnen Instituut FEM maken wel met enige regelmaat gebruik van alumni, bijvoorbeeld voor gastcolleges, als stagebegeleider of als lid van de Werkveldadviescommissie.
FRE	De <u>samenstelling van de Werkveldadviescommissie (WAC)</u> wordt in 2013 met de nieuwe teamleiders binnen Instituut FEM geëvalueerd. Vanaf september 2013 geldt voor WAC-leden een beperkte zittingsduur.
FRE	Het onderwerp ' <u>Toetsing en beoordeling</u> ' staat al jaren hoog op de agenda van de hogeschool en het instituut. De toetscommissie bewaakt, gemandateerd door de examencommissie, de kwaliteit van toetsing. Leeruitkomsten en toetsmatrijzen binnen de opleidingen zorgen voor uniforme aanpak van toetsontwikkeling en -uitvoering door docenten.
Alle	Binnen de HG en het instituut is het onderwerp <u>rendementen</u> een belangrijk aandachtspunt. In het prestatiecontract van de HG met OCW zijn afspraken gemaakt over streefwaardes voor rendementen. Instituut FEM voert jaarlijks een analyse uit op rendementscijfers en baseert daarop activiteiten voor het volgende jaar.
Alle	Het <u>afstudeeronderzoek en de beoordeling</u> daarvan zijn grondig geëvalueerd binnen de kwaliteitscyclus van Hanze en hebben geleid tot nieuwe afstudeerhandleidingen en beoordelingsformulieren. Bij de afstudeeropdrachten worden aangescherpte eisen gesteld aan de gehanteerde onderzoeksmethodiek.

Tabel 2 – Doorgevoerde verbeteringen na vorige audit

Toekomstige ontwikkelingen van het instituut FEM en van de opleiding en BE, FRE en FSM

Het afgelopen jaar heeft in het teken gestaan van herijking van het beleid van het instituut FEM en dus ook van de opleidingen BE, FRE en FSM. Dit heeft geresulteerd in vernieuwingen op het gebied van internationalisering, het taalbeleid en het afstuderen. Voor de ontwikkeling naar een professionele organisatie zijn een nieuwe onderwijs- en onderzoeksvisie in het voorjaar 2013 afgerond en zijn er wijzigingen aangebracht in de organisatiestructuur. Belangrijke aspecten daarin zijn 'samenwerkend leren en co-creatie', 'vervlechting van onderwijs en onderzoek', 'internationale oriëntatie', 'cultuur van excellentie' en 'borging van kwaliteit'. De medewerkers van het Instituut FEM hebben het afgelopen jaar veer- en werkkraft laten zien. De periode tot 2015 staat in het teken van de verdere verbetering van de kwaliteit in alle facetten van het instituut. Het instituut wil hooggekwalficeerde, beginnende beroepsprofessionals blijven afleveren binnen een internationaal beroepenveld waarin financieel-economisch management centraal staat.

4. OORDELEN OP HET NIVEAU VAN DE STANDAARDEN

Beoogde eindkwalificaties

Standaard 1: De beoogde eindkwalificaties van de opleiding zijn wat inhoud, niveau en oriëntatie betreft geconcretiseerd en voldoen aan internationale eisen.

Toelichting NVAO: De beoogde eindkwalificaties passen wat betreft niveau (bachelor–master) en oriëntatie (hbo–wo) binnen het Nederlands kwalificatieraamwerk. Zij sluiten bovendien aan bij de actuele eisen die in internationaal perspectief vanuit het beroepenveld en het vakgebied worden gesteld aan de inhoud van de opleiding.

Inhoud van de eindkwalificaties

De nieuwe standaard Bachelor of Business Administration (BBA) van juni 2011, die op alle hbo-bacheloropleidingen in het economische cluster van toepassing is, was voor de landelijke overleggen LOOBE, LOFRE en LOOFSM de aanleiding om in 2012 en 2013 de landelijk beroeps- en opleidingsprofielen te herzien. Deze nieuwe profielen vormen, zo stelt het auditpanel vast, de basis voor de beoogde eindkwalificaties van de hbo-bacheloropleidingen Bedrijfseconomie (BE), Fiscaal Recht en Economie (FRE) en Financial Services Management (FSM) van de Hanzehogeschool Groningen (HG). De opleidingen leiden thans op tot de graad Bachelor of Business Administration. Daarmee sluiten de opleidingen aan bij de actuele eisen die het vakgebied stelt aan de inhoud van elke opleiding. In onderstaande tabel volgen in het kort de eindkwalificaties per opleiding (zie tevens Bijlage II – Eindkwalificaties)

Opleiding	Competenties
BE-VT	Werkgebieden: 1) Planning & Controlcyclus, 2) Informatiesystemen, 3) Risicomanagement, 4) Financieel-economische informatie, Persoonlijke vaardigheden: 5) Sociale en communicatieve vaardigheden en 6) Zelfsturende vaardigheden
BE-DT	
FRE	Beroepsinhoudelijke competenties: 1) Aangifte, 2) Controlewerkzaamheden, 3) Informeren, 4) Advies, 5) Vertegenwoordigen, 6) Onderzoeksvaardigheden, 7) Persoonlijke ontwikkeling, 8) Sociaal-communicatieve bekwaamheid, 9) Ethisch normbesef en 10) Maatschappelijke verantwoordelijkheid
FSM	Competentiegebieden: 1) Diensten verlenen, 2) Nazorg & afwikkeling dienstverlening, 3) Werken aan business, 4) (Samen)werken met medewerkers, 5) Werken vanuit een organisatie, 6) Eigen professionaliteit, 7) Ontwikkeling beroepsgroep

Tabel 3 – Eindkwalificaties BE, FRE en FSM HG

Accenten

De opleidingen BE, FRE en FSM leggen hun eigen accenten ten opzichte van de landelijke profielen van vergelijkbare opleidingen (zie Tabel 4 – Uitwerking profiel).

Accenten	Uitwerking
Duurzaam Financieel Management	De opleidingen sluiten zich aan bij het FEM-lectoraatsthema 'Duurzaam Financieel Management'. In 2012-2013 heeft het lectoraat zijn invulling serieus opgepakt en de eerste stappen gezet in de verbinding van dit thema met het onderwijs (zie Standaard 2). Vanaf 2013-2014 worden de subthema's 'Duurzame Bedrijfseconomie en management control', 'MVO en financiële dienstverlening' en 'Duurzaam financieel leiderschap en ethiek' verder uitgerold in alle FEM-opleidingen.
Communicatieve (management) vaardigheden	Instituut FEM wil met zijn taalbeleid bijdragen aan de ontwikkeling van de taalvaardigheid van studenten. Studenten moeten zich ontwikkelen tot professionals die beschikken over goede mondelinge en schriftelijke communicatieve vaardigheden in zowel het Nederlands als het Engels.
Aansluiting bij HG-thema's c.q. de Groningse kleur	De HG-strategische thema's 'Energie' en 'Healthy Ageing' met de twee benaderingen 'Excellentie' en 'Ondernemerschap' krijgen voorts nog geen uitwerking in de eindkwalificaties van de opleidingen. In de studie jaren 2012-2013 en 2013-2014 werkt Instituut FEM aan de invulling van deze thema's in de curricula (zie Standaard 2).

Tabel 4 – Profiel en kenmerken HG FEM

De opleidingen BE, FRE en FSM vinden het belangrijk dat studenten goede 'Communicatieve vaardigheden' ontwikkelen. De werkveldadviescommissies steunen de opleidingen hierin. Deze competentie maakt ook standaard onderdeel uit van elke opleiding in het economische domein. Adequate communicatieve vaardigheden zijn voor het bedrijfsleven en de financiële sector vereiste competenties om als beginnend beroepsbeoefenaar aan de slag te gaan. Instituut FEM werkt dit concreet uit in een specifiek taalbeleid. Het lectoraatsthema 'Duurzaam Financieel Management' biedt een uitstekend uitgangspunt om de in bovenstaande tabel aangegeven subthema's voor elke opleiding verder uit te kristalliseren, toe te spitsen op elk vakgebied en bij elke opleiding in de praktijk te brengen tot een wezenlijk onderscheidende profilering (zie H6 – Aanbevelingen). Een eerste stap hebben de opleidingen al gezet, zo stelt het auditpanel op basis van de gesprekken vast.

Het auditpanel raadt de opleidingen aan om in hun eindkwalificaties vooral te focussen op en invulling te geven aan de subthema's van 'Duurzaam Financieel Management'. Daarnaast kan de Groningse kleur (zie bovenstaande tabel) daarin een plaats krijgen.

Internationale oriëntatie

Uit het in juni 2013 opgestelde visiedocument maakt het auditpanel op, dat de opleidingen over een heldere visie op internationalisering beschikken. Beheersing van de Engelse taal (spreken en schrijfvaardigheid), internationale invulling van de inhoudelijke vakken (vb. internationale wet- en regelgeving, internationale ontwikkelen en cultuurverschillen) en studentmobiliteit naar het buitenland zijn belangrijke doelstellingen voor de opleidingen BE, FRE en FSM. Met name FSM, maar ook BE streeft naar een sterkere internationale oriëntatie dan de opleiding FRE. FRE is meer gericht op de Nederlandse Fiscale wet- en regelgeving (maar wel in een internationale context met Europese en internationale regelgeving). Daarnaast hebben FRE-studenten door de verplichte stage bij de Belastingdienst, minder mogelijkheden om bijvoorbeeld een stage in het buitenland te volgen. Er is voor deze studenten wel de mogelijkheid om in de minorruimte een half jaar in het buitenland te studeren.

Praktijkgericht onderzoek

Instituut FEM heeft zijn visie op onderzoeksvaardigheden gebaseerd op de BBA-standaard. Op grond van de BBA-kenmerken 'onderzoekend vermogen verwerven' en 'verantwoord handelen' plus de keuze van Instituut FEM voor een duurzame focus op financieel management, luidt de visie op de onderzoekshouding van een pas afgestudeerde als volgt: *'Instituut FEM wil zijn studenten opleiden tot onderzoekende, kritisch-reflectieve professionals, die zich verantwoordelijk voelen om met hun handelen en adviezen een betekenisvolle bijdrage te leveren aan de organisatie waarin ze werken en aan de maatschappij. Dit vereist het kritisch toepassen van geleerde vakkennis en/of het geven van suggesties voor innovatie van producten, diensten en processen.'* Het onderzoekend vermogen van studenten maakt, zo stelt het auditpanel vast, onderdeel uit van de eindkwalificaties van BE, FRE en FSM. Bij FRE en FSM is de (deel)competentie 'Onderzoeksvaardigen/Ontwikkeling beroepsgroep' al expliciet opgenomen in het eigen profiel. Het BE-profiel heeft op dit punt nog een aanpassing. Het landelijke opleidings- en beroepsprofiel van BE is – als laatste van de drie opleidingen – recentelijk vastgesteld door de Vereniging Hogescholen.

Niveau en Oriëntatie van de eindkwalificaties

De samenhang tussen de eindkwalificaties, de Dublin Descriptoren²⁶, de BBA-standaard en de hbo-kwalificaties zijn zichtbaar gemaakt in de landelijke beroeps- en opleidingsprofielen van BE, FRE en FSM. Ook is in het landelijke profiel vastgelegd tot en met welke van de drie beheersingsniveaus de student zich gedurende de opleiding per (kern)vakgebied of per standaardkenmerk van de BBA-standaard dient te ontwikkelen.

²⁶ De Dublin Descriptoren zijn indicatoren voor het bachelorniveau, die in Europees verband zijn opgesteld.

In de OER's hebben de opleidingen de BBA-standaard in relatie tot de Dublin Descriptoren en de hbo-kwalificaties verder uitgewerkt en geven ze de relatie weer tussen de BBA-standaard en de opleidingsspecifieke competenties, waarbij ook het beheersingsniveau van de competenties is vastgelegd. BE, FRE en FSM tonen aan dat zij de landelijke eindkwalificaties hanteren en dat zij aansluiten bij de algemene, internationaal geaccepteerde beschrijving van de kwalificaties van een hbo-bachelorstudent.

Validatie en onderhoud van de eindkwalificaties

Door hun netwerk, dat de opleidingen structureel en op strategisch en tactisch/operationeel niveau raadplegen, zorgen BE, FRE en FSM voor een adequate afstemming van de beoogde eindkwalificaties op de huidige en toekomstige ontwikkelingen in het specifieke vakgebied en het relevante werkveld (zie Tabel 5 – Netwerk BE, FRE en FSM).

Voorbeelden van contact met het beroepenveld en het vakgebied	
Vakgebied	In de landelijke opleidingsoverleggen BE, FRE en FSM (LOOBE, LOFRE en LOFSM) komen per opleiding vertegenwoordigers van alle vergelijkbare hbo-opleidingen in Nederland regelmatig bij elkaar. Naast het actueel houden van de eindkwalificaties van het gezamenlijk profiel worden in het overleg de toekomstige ontwikkelingen (vb. integriteitsvraagstukken bij BE, verschuiving van aangifte- naar advieswerkzaamheden bij FRE en zorgplicht van banken bij FSM) besproken. BE en FRE stemmen regelmatig af met de RuG-opleidingen 'Accountancy & Controlling' en 'Fiscaal Recht' over de aansluiting tussen het bachelor- en het (pre)masterniveau.
Werkveld	Elke opleiding heeft een eigen werkveldadviescommissie (WAC) die bestaat uit drie tot zes leden (vb. werkzaam bij UMCG, Gasunie, Gemeente Groningen, Belastingdienst Noord, PWC en AON Risk Services). Tijdens de halfjaarlijkse bijeenkomsten worden onder andere de actuele ontwikkelingen in het werkveld besproken, die aanleiding kunnen zijn tot aanscherping van de profielen of het Groningse accent in de opleidingen. Daarnaast hebben BE, FRE en FSM diverse contacten in het werkveld, die input leveren voor het actualiseren van de opleidingscompetenties. Zo bezoeken docenten bedrijven in het kader van stages en afstudeeropdrachten. Ook ontvangen de opleidingen input uit het werkveld via gastdocenten. De studieverenigingen HSE Faktor (BE en FSM) en Avoir Fiscal (FRE) organiseren bedrijfsbezoeken, lezingen, congressen, symposia en studiereizen. De magazines Insight en KortAf die de studieverenigingen uitbrengen, bevatten informatie over (achtergronden van) het beroep waarvoor de studenten worden opgeleid.

Tabel 5 – Netwerk BE, FRE en FSM

Ondanks het feit dat de opleidingen hun eindkwalificaties onderhouden door en valideren via hun brede netwerk, vindt het auditpanel het noodzakelijk dat de opleidingen de samenstelling van de werkveldadviescommissies dient aan te passen, zoals het Instituut FEM dat in het najaar van 2013 beoogt, en dat de opleidingen alle commissies met een aantal leden uitbreiden. De leden van elke commissie dienen samen een representatieve afspiegeling van het desbetreffende werkveld te vormen en de opleidingen zowel vanuit strategisch als tactisch-operationeel oogpunt te kunnen adviseren.

Weging en Oordeel

Oordeel BE-VT: Voldoende

Oordeel BE-DT: Voldoende

Oordeel FRE: Voldoende

Oordeel FSM: Voldoende

De beoogde eindkwalificaties, die afgestudeerden als beginnend beroepsbeoefenaar moeten bereiken, zijn wat betreft inhoud, niveau en oriëntatie geconcretiseerd en sluiten aan bij de landelijke eindkwalificaties van de drie opleidingen en de standaard Bachelor of Business Administration. De opleidingen hebben op basis van de visie van Instituut FEM een duidelijk beeld waartoe zij hun studenten opleiden en welke eisen het vakgebied en het werkveld stellen aan een beginnende beroepsbeoefenaar. De doelstellingen rond de internationale oriëntatie en praktijkgericht onderzoek zijn aantoonbaar opgenomen in de doelstellingen van de opleidingen.

Met deze bevindingen voldoen BE, FRE en FSM naar de mening van het auditpanel ruim aan de basiskwaliteit.

Hoewel het auditpanel tot de conclusie komt dat de opleidingen al wel de eerste stappen hebben gezet om het thema 'Duurzaam Financieel Management' te verbinden met het onderwijs, is het van oordeel dat de eindkwalificaties van BE, FRE en FSM op dit thema een nadere inkleuring en uitwerking behoeven. Dit biedt de opleidingen bovendien een kans zich te onderscheiden van andere vergelijkbare opleidingen in Nederland. Daarnaast ziet het auditpanel dat de opleidingen via hun netwerk voldoende zicht hebben op de ontwikkelingen in het desbetreffende werkveld en dat de eindkwalificaties bovendien actueel zijn. Toch is verbreding van de samenstelling van de werkveldadviescommissie raadzaam. Het auditpanel komt ten aanzien van de beoogde eindkwalificaties voor BE, FRE en FSM tot het oordeel 'voldoende'.

Onderwijsleeromgeving

Standaard 2: Het programma, het personeel en de opleidingsspecifieke voorzieningen maken het voor de instromende studenten mogelijk de beoogde eindkwalificaties te realiseren.

Toelichting NVAO: De inhoud en vormgeving van het programma stellen de toegelaten studenten in staat de beoogde eindkwalificaties te bereiken. De kwaliteit van het personeel en van de opleidingsspecifieke voorzieningen is daarbij essentieel. Programma, personeel en voorzieningen vormen een voor studenten samenhangende onderwijsleeromgeving.

Bevindingen

Koppeling eindkwalificaties en programma

De wijziging in de landelijke opleidingsprofielen in 2012 en 2013 waren voor de opleidingen in het cursusjaar 2012-2013 aanleiding de relatie tussen de opleidingscompetenties (zie standaard 1) en de afzonderlijke studieonderdelen te versterken. In de herziene competentiematrices geven de opleidingen per studieonderdeel aan welke competenties de opleidingen op welk niveau toetst. Hierbij zijn de drie niveau-aanduidingen van de BBA-standaard gebruikt. Hiermee borgen BE, FRE en FSM dat alle competenties op alle niveaus aan bod komen in de programma's. De competenties zijn verder per studieonderdeel geconcretiseerd naar leeruitkomsten volgens de taxonomie van Bloom. De beschrijvingen van alle onderwijseenheden zijn per opleiding op het intranet MijnHanze voor studenten inzichtelijk via de digitale onderwijsplanner DOP. Hierin zijn het moment waarop de onderwijseenheid wordt aangeboden in de studie, de instapvoorwaarden, de globale inhoud, het niveau, de werk- en toetsvormen en de (verplichte) literatuur beschreven. Op de Blackboard courses van de onderwijsblokken geven BE, FRE en FSM nadere informatie over hun onderwijseenheden. In deze documenten is de koppeling tussen de beoogde eindkwalificaties en de vertaling daarvan in de programma's voor het auditpanel zichtbaar.

Vormgeving programma

Met ingang van september 2013 zijn wijzigingen in de organisatiestructuur doorgevoerd, waardoor meer focus op de inhoud van de programma's komt te liggen. Instituut FEM hanteert thans acht inhoudelijke leerlijnen²⁷, die binnen de curricula van alle economische opleidingen zorgen voor een explicietere horizontale en verticale samenhang tussen de onderdelen en meer kennisdeling tussen de docenten van verschillende opleidingen. Het competentiegericht didactisch model blijft ongewijzigd. Elke leerlijn heeft nu een hogeschooldocent (HSD) die met zijn expertisegroep verantwoordelijk is voor de samenhang en de actualiteit binnen de leerlijn. Deze HSD's vormen samen met de teamleiders vanaf september 2013 de curriculumcommissie van het instituut. De teamleiders blijven met de kernteams van elke opleiding de aansluiting bij de beoogde eindkwalificaties borgen.

De curricula van de opleidingen BE, FRE en FSM kenmerken zich door een major-minorstructuur en een sterk concentrische opbouw. Het propedeutische jaar dat hetzelfde is voor alle voltijdopleidingen binnen Instituut FEM (dus van BE, FRE, FSM en AC) is oriënterend, inleidend en selecterend van karakter. De propedeusestudenten hebben al wel een keus gemaakt voor een specifieke opleiding en de klassenindeling is hierop gebaseerd. In het vierde blok zijn drie EC vrijgemaakt voor opleidingsspecifiek onderwijs, zodat de voltijdstudenten een eerste indruk krijgen van de bijbehorende beroepspraktijk. Het auditpanel vraagt zich af of het gezamenlijke programma voldoende specifiek is voor met name FRE- en FSM-studenten die op voorhand al voor een specifieke opleiding kiezen. Het profiel van de – in vergelijking met BE en

²⁷ De acht leerlijnen bestaan uit zes specifieke (Strategisch Management, Financial accounting, Bestuurlijke Informatievoorziening, Fiscaal & Juridisch, Financiering & Beleggen, Financiële dienstverlening) en twee generieke leerlijnen (communicatie en onderzoeksvaardigheden).

AC – kleinere opleidingen FRE en FSM verdient wellicht meer aandacht in het gezamenlijke programma.

Tot het tweede jaar kunnen de studenten probleemloos switchen. Momenteel wordt de discussie gevoerd om tot grotere onderwijseenheden te komen in de propedeuse. In het tweede studiejaar zijn enkele blokken van de voltijdopleidingen vrijwel gemeenschappelijk en enkele blokken opleidingsspecifiek. De integratie van de vakken komt tot stand in projecten. Het samenwerkingscontract dat studenten aan het begin van een project opstellen en ondertekenen, borgt de samenwerking in de groep. De groep zet studenten die meeliften zelf buitenspel. Meeliftgedrag wordt hiermee volgens de opleiding voorkomen. Het auditpanel waardeert de werking van dit instrument in positieve zin. Onderstaande tabellen geven gesplitst naar voltijd en deeltijd de hoofdlijnen van de curricula van 2013-2014 weer (zie tevens Bijlage III – Schematische Programmaoverzichten).

Jaar	Opleiding	Blok 1	Blok 2	Blok 3	Blok 4
1	BE-VT FRE FSM	De adviseur	De onderzoeker	De internationale ondernemer	De specialist
2	BE-VT FRE FSM	De interne organisatie	De organisatie en haar omgeving	Planning en Budgettering Fiscaal ondernemerschap Bank en Verzekeringswezen	Bedrijfsinformatie en bedrijfssturing De particulier i/d belastingheffing Financieel Advies
3	BE-VT FRE FSM	Financiën en financiële markten Financieren en rapportage	De Jaarrekening Financiële rapportage Financieren en Beleggen	Stage Praktijkoriëntatie Belastingdienst Financiële dienstverlening	Internationaal perspectief Oriënterende stage
4	BE-VT FRE FSM	Keuzeruimte ²⁸	Keuzeruimte	Afstuderen (eventueel praktijkstage of – oriëntatie)	

Tabel 6 – Schematische overzicht programma's BE, FRE en FSM voltijd

Jaar	Opleiding	Blok 1	Blok 2	Blok 3	Blok 4
1	BE-DT	Binnenkant organisatie	Organisatie-omgeving	Financiën en het bedrijfsproces	Operations management
2	BE-DT	Informatievoorziening en HRM	Plannen en budgetteren	Informatievoorziening en Financieren	Externe Verantwoording
3	BE-DT	Geld, kapitaal en financiële markten	MC en informatie-management	Ketenbeheersing en workflow	Keuzeruimte
4	BE-DT	Keuzeruimte	Praktijkstage	Afstuderen (eventueel praktijkstage of – oriëntatie)	

Tabel 7 – Schematische overzicht programma BE deeltijd

Het programma van BE-DT is grotendeels (circa 80%) afgeleid van BE-VT, maar het wordt o.a. door de reeds opgedane werkervaring van de deeltijdstudenten in een hoger tempo aangeboden (vb. samenvoeging van Bedrijfsadministratie 1 en 2 en toevoeging van workflowmanagement). De studenten combineren hun studie met een baan in de relevante beroepspraktijk. Op hun werkplek voeren studenten waar mogelijk Action Learning-opdrachten uit. Bij deze opdrachten die naarmate de studie vordert een toenemende complexiteit kennen, passen studenten de theorie van de studieonderdelen toe op de praktijk. BE onderzoekt het komende jaar de mogelijkheden van modularisering en blended learning om zodoende de instroom van de deeltijd op peil te houden. Het auditpanel steunt de opleiding in deze ontwikkeling.

²⁸ Ongeveer 50% van de BE-studenten volgen de minoren 'Bedrijfskundig Management' of 'Financieel Management' en ongeveer 50% van de FSM-studenten volgt de minor 'Tax en Banking'. In 2012-2013 volgde 41% van de FRE-studenten het schakeltraject met de RuG.

Inhoud programma

Vanaf het studiejaar 2011-2012 is het propedeuseprogramma bijgesteld vanwege een aantal wensen en nieuwe eisen ten aanzien van het onderwijs. Zo kwam er aandacht voor onderzoeksvaardigheden en internationalisering, en wilden de opleidingen de reeds aangeboden vaardigheden rapporteren en communicatieve managementvaardigheden een stevigere plek geven. Ook pakten de opleidingen de geconstateerde versnippering enerzijds en de overlap tussen vakken anderzijds aan. In het studiejaar 2012-2013 heeft het nieuwe programma gedraaid.

In de Nationale Studenten Enquête (NSE) van 2013 zijn studenten op een vijfpuntschaal tevreden over de studie (BE-VT 3,8, BE-DT 3,6, FRE 3,8 en FSM 3,8). De items 'niveau van de opleiding' (BE-VT 3,9, BE-DT 3,4, FRE 4,1 en FSM 3,8) en 'inhoud van de opleiding' (BE-VT 3,9, BE-DT 3,6, FRE 3,8 en FSM 3,7) waardeerden de studenten met ruim voldoende tot goed.

Actualiteit

De beroepen in het economische domein zijn onderhevig aan algemene maatschappelijke (vb. de toename van ICT-gebruik, globalisering) en aan beroepsspecifieke ontwikkelingen (vb. BE: automatisering in de boekhouding, FRE: van aangifte- naar advieswerkzaamheden, horizontaal toezicht en veranderingen in de behoefte van hbo- versus wo-fiscalisten en FSM: de hervorming van het bank- en verzekeringswezen en de beschikbaarheid van stageplaatsen). Het auditpanel stelt op basis van deze voorbeelden vast dat de opleidingen voldoende zicht hebben op actuele ontwikkelingen en dat zij inzetten op de verdere actualisering van de programma's (zie Tabel 8 – Voorbeelden van actuele ontwikkelingen).

Opleiding	Voorbeelden actuele ontwikkelingen
BE-VT BE-DT	BE gaat het komende jaar aan de slag met het verder vormgeven van de leerlijn 'Planning & Control-cyclus', het versterken van de aandacht voor de automatisering in de boekhouding (zoals XBRL/eXtensible Business Reporting Language) en risicomanagement in de programma's. BE-VT-studenten kunnen zich voorstellen dat 'sustainability' ook een plaats krijgt in het programma.
FRE	Het toenemende belang van horizontaal toezicht en de invloed hiervan op de werkwijze bij de Belastingdienst en advieskantoren en daarnaast de toenemende aandacht voor 'Ethiek' zijn aanleidingen geweest om het studieonderdeel 'Beroepsvaardigheden' in blok 3.2 het afgelopen jaar opnieuw in te vullen. De opleiding traint studenten nu in het lezen en begrijpen van jurisprudentie en het gebruiken van fiscale databestanden. Studenten schrijven daarnaast een beroeps- of verweerschrift dat mede getoetst wordt door belastingrechter van de Rechtbank in Leeuwarden. Bij FRE komt de komende jaren meer nadruk op communicatieve vaardigheden, horizontaal toezicht en sollicitatietraining.
FSM	FSM gaat meer aandacht besteden aan de hervorming van het bank- en verzekeringswezen (vb. het provisieverbod, de invoering van Basel III en de wijzigingen in de verstrekking van het hypothecaire krediet). Daarnaast bespreekt FSM met de WAC de actuele ontwikkelingen ten aanzien van de onderwerpen 'Pensioenen' en 'de rol van de Wft in het werkveld'.

Tabel 8 – Voorbeelden actuele ontwikkelingen

Praktijkgerichtheid

De programma's van BE, FRE en FSM zijn stevig praktijkgericht. Naast de stage en de afstudeeropdracht zijn ook in de andere onderwijsblokken praktijkelementen verweven. Docenten passen hun praktijkervaring toe in en tijdens het ontwikkelen en uitvoeren projecten almede in casuïstiek en voorbeelden tijdens de lessen. De beroepspraktijk is bij de uitvoering van verschillende projecten betrokken. Daarnaast zetten de opleidingen bij verschillende onderdelen professionals uit het werkveld in, organiseren zij excursies, bedrijfsbezoeken en een introductieprogramma. In de NSE van 2013 waarden studenten 'de praktijkgerichtheid van de opleiding' (BE-VT 3,4, BE-DT 3,5, FRE 3,6 en FSM 3,3) en 'het contact met de beroepspraktijk' (BE-VT 3,0, BE-DT 3,1, FRE 3,5 en FSM 3,3) met voldoende tot ruim voldoende. Studenten van BE-DT en FSM, die het auditpanel sprak, beschouwen de praktijkgerichtheid van het programma als een sterk punt.

Accenten

De opleidingen herzien de komende jaren het accent op 'Communicatieve managementvaardigheden' op basis van het nieuwe taalbeleid. Daarnaast verbreden zij de aandacht voor het lectoraatsthema 'Duurzaam Financieel Management' in elke opleiding naar meerdere studieonderdelen en brengen zij een Groningse kleur aan in de programma's (zie Tabel 9 – Uitwerking profiel in de programma's). Op deze wijze zullen de opleidingen in hun programma's een adequatere invulling geven aan hun profileringsdoelstellingen (zie standaard 1).

Thema	Uitwerking
Duurzaam Financieel Management	- BE-VT en BE-DT: Binnen het hoofdthema 'Duurzame BE en Management Control' zullen de subthema's 'Duurzaam financieel leiderschap en ethiek' en 'MVO en de financiële dienstverlening' een plaats krijgen in de programma's. - FRE: Rondom de lectoraatsthema's zullen studenten honoursopdrachten en afstudeeropdrachten uitvoeren. - FSM: Er komt een focus op MVO met een speciale rol voor de zorgplicht van banken en verzekeringsmaatschappijen. Verdeeld over de FEM-opleidingen zijn circa 15 studenten (vooral individueel) in het studiejaar 2012-2013 betrokken bij het lectoraat. Alle tweedejaars nemen het komende jaar deel aan het project 'Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen'. De lector verzorgt een gastcollege.
Communicatieve (management) Vaardigheden	Het taalprogramma bestaat uit studieonderdelen waar Bedrijfscommunicatie, Nederlands en Engels centraal staan. In ieder studiejaar van de FEM-opleidingen komen bijvoorbeeld gesprekstrainingen voor, vaak gekoppeld aan een project. In het studiejaar 2013-2014 herijken de opleidingen de leerlijn 'Bedrijfscommunicatie/Nederlands', waarbij het gewenste eindniveau (zoals aangegeven in het visiedocument Taalbeleid) leidend is.
Aansluiting bij HG-thema's	In de studie jaren 2012-2013 en 2013-2014 werkt Instituut FEM aan de invulling van deze Groningse kleur in de curricula (zie Standaard 1): - 'Energie' en 'Healthy Ageing' zullen in een aantal onderwijseenheden de context vormen waarin competentieontwikkeling wordt aangeboden. Een minor 'Zorg en Financiën' is in ontwikkeling. - Instituut FEM biedt aan excellente studenten de mogelijkheid om deel te nemen aan twee honours talentroutes, nl. het honours talentprogramma en een individueel honourstraject. In 2011-2012 zijn drie FEM-studenten begonnen met het honours talentprogramma, in 2012-2013 waren dat er zes en voor 2013-2014 zijn negen kandidaten geselecteerd. - Ondernemerschap begint binnen Instituut FEM langzaam vorm te krijgen. In het voorjaar van 2013 zijn drie FEM-studenten gestart met het opzetten van 'de Hanze Geldwinkel'. Wekelijks wordt een spreekuur verzorgd, waarop studenten en personeel van de HG langskomen voor informatie over financiën (vb. studiefinanciering of belastingteruggave). In 2013-2014 versterkt het instituut haar relatie met het 'Center of Entrepreneurship VALUE50'.

Tabel 9 – Uitwerking profiel in de programma's

Internationalisering

De opleidingen trainen studenten vanaf jaar 1 in Engelse schrijf- en spreekvaardigheid. In dat jaar volgen alle voltijdstudenten tevens het blok 'De internationale ondernemer'. Waar mogelijk belichten BE, FRE en FSM onderwerpen vanuit een internationaal oogpunt (vb. bij de vakken Financiering, Externe Verslaggeving, Financiële Markten en Algemene Economie). Volgens BE-VT-studenten mag de internationale context in de eerste twee studie jaren sterker aan bod komen. Daarnaast hebben alle FEM-studenten verschillende mogelijkheden om een sterker internationaal karakter aan hun studie te geven door het volgen van studieonderdelen in het buitenland (vb. stage, minor of afstuderen). Dit kan bij een van de ruim tachtig partnerscholen wereldwijd (zoals Madrid en Glasgow). Internationalisering gaat de komende jaren meer structureel en geïntegreerd alsmede minder vrijblijvend aandacht krijgen in met name het programma van FSM gevolgd door BE en als laatste FRE. Het auditpanel vindt dit een belangrijke en in het kader van de realisatie van de beoogde doelstellingen een wenselijke ontwikkeling (zie H6 – Aanbevelingen).

Opleiding	Voorbeelden van internationalisering in de programma's
BE-VT	In 2012-2013 studeerden 6 studenten BE-volgtijd in het buitenland. In datzelfde jaar liepen er 23 studenten stage in het buitenland (22% o.a. Indonesië, Maleisië en de Nederlandse Antillen) en deden 3 studenten in het buitenland hun afstudeeropdracht (4%).
BE-DT	Studenten BE-deeltijd combineren hun studie vrijwel altijd met hun werk. Dit betekent dat ze alle keuzevakken meestal bij de HG te volgen.
FRE	FRE-studenten volgen het blok 'Belastingen in internationaal perspectief' waarin Internationaal recht en Europees recht centraal staan. Ook de integrale opdracht heeft een internationaal karakter. In 2012-2013 heeft één FRE-student stage en afstuderen in het buitenland gedaan, vier studenten hebben in het buitenland gestudeerd.
FSM	FSM heeft een sterkere focus op internationale aspecten dan BE en FRE (vb. rond bankieren en verzekeren. In het blok 3.3. staat 'International Banking & Insurance' centraal voor FSM-studenten. Hier biedt de opleiding tevens een extra studieonderdeel Engels aan. Daarnaast mogen FSM-studenten deelnemen aan de Londenreis. In vijf dagen worden financiële instellingen bezocht in Londen (vb. Bank of England, Rabobank International, AON, Lloyd's en RBS). De opleiding maakt veel gebruik van Engelstalige literatuur. In 2011-2012 hebben 4 FSM-studenten hun derdejaarsstage in het buitenland gevolgd. Een FSM-student heeft in dat jaar zijn keuzeruimte gebruikt om te studeren in het buitenland.

Tabel 10 – Voorbeelden van internationalisering in de programma's

Praktijkgericht onderzoek

In 2012-2013 is door de projectgroep onderzoeksvaardigheden onder leiding van de lector 'Duurzaam Financieel Management' een visie op de leerlijn onderzoeksvaardigheden ontwikkeld (zie standaard 1). In datzelfde jaar zijn BE, FRE en FSM vanaf het eerste studiejaar gestart met het uitrollen van de leerlijn onderzoeksvaardigheden in hun curriculum, die de eerder aanwezige losse elementen op het gebied van praktijkgericht onderzoek met elkaar verbond. De leerlijn gaat in op het ontwikkelen van een onderzoekende houding en het uitvoeren van kwantitatief en kwalitatief onderzoek. Op deze wijze bereiden de opleidingen hun studenten voor op de afstudeeropdracht. Als een van de acht geformeerde leerlijnen rollen BE, FRE en FSM de onderzoekslijn in 2013-2014 verder uit. De aandacht voor onderzoeksmethodiek bij afstudeeronderzoeken zal zich in 2013-2014 verder uitkristalliseren. De workshops 'Onderzoeksvaardigheden' die de eerste lichting afstudeerders vanaf februari 2013 in vier dagdelen als extra ondersteuning voor het doen van onderzoek volgden, voor het feit dat zij nog niet geheel waren voorbereid op 'het nieuwe afstuderen' ofwel nog niet geprofiteerd hadden van de volledige onderzoekslijn, blijven in alle opleidingen gehandhaafd en worden aangescherpt. Het auditpanel is van mening dat wanneer de opleidingen deze plannen doorzetten, zij praktijkgericht onderzoek op een adequate wijze integreren in de programma's. Daarbij kan het zich voorstellen dat de opleidingen de generieke invulling van de leerlijn zoals die nu is opgezet, op termijn loslaten en het praktijkgericht onderzoek per opleiding specifiek inkleuren (vb. bij FRE meer aandacht voor juridisch onderzoek). Tenslotte verwacht het auditpanel dat de opleidingen door de realisatie van de plannen van het lectoraat de verbinding tussen onderwijs en onderzoek de komende jaren versterken (zie H6 – Aanbevelingen).

Studiesucces

De opleidingen BE, FRE en FSM voldoen op dit moment niet aan hun streefwaarden ten aanzien van het studiesucces (vb. streefwaarden in 2014-2015 bachelorrendement: 55% BE-VT, 55% FRE en 40% FSM en diplomarendement: 44% BE-DT). Zo laten de rendementen een wisselend beeld zien²⁹ en blijven ze onder de HG-rendementsgemiddelden. Daarom heeft het instituut in 2012-2013 na een uitgebreide rendementsanalyse en in aansluiting bij het 'HG-project Rendementen' (vb. goede voorlichting, verminderen van 'switchers', begeleiding naar een andere opleiding, volgen en begeleiden van studenten en studenten in de laatste fase van de opleiding binden) concrete maatregelen ingezet ter verbetering van het studiesucces in elke opleiding (zie Tabel 11 – Maatregelen Studiesucces).

²⁹ Zie hoofdstuk Basisgegevens.

Maatregelen Studietoelagen

- Het instituut zorgt voor goede voorlichting voor potentiële studenten onder andere via de website, open dagen, scholenbezoek, rol van decanen, speciale bijeenkomsten voor mbo'ers en havo's en meeloopdagen. De opleidingen bieden ter ondersteuning zomercursussen wiskunde en economie aan.
- Er vindt in de propedeuse een goede oriëntatie op opleiding en beroep plaats. De opleiding verzorgt bovendien startvaardigheden Nederlands, Engels en rekenen om studenten op het juiste niveau te brengen.
- Met ingang van het studiejaar 2012-2013 geldt HG-breed een BSA-norm (Bindend Studie Advies) van 48 ec's (voorheen 40 ec's). Daarnaast zijn er in de hoofdfase van de opleidingen doorstroomcriteria ingebouwd (o.a. voor de stage, de minor en het afstuderen).
- Voor verschillende onderwijsactiviteiten geldt een aanwezigheidsplicht.
- Voor een aantal studieonderdelen geldt een plusregeling, om studenten te stimuleren tijdig te beginnen met het doornemen van (tentamen-)stof en het maken van opdrachten. Het meedoen aan de regeling kan een ophoging van het tentamencijfer van maximaal 0,5 punt opleveren.
- Bij elke opleiding is een begeleider aangesteld voor de begeleiding van startstudenten; dit zijn studenten die langer dan vijf jaar bij de opleiding staan ingeschreven. Deze groep vereist een speciale begeleiding, die vooral gericht is op motivatie, binding met de opleiding en hulp bij het plannen van de studie.
- Bij BE-DT voert de opleiding met het merendeel van de studenten een oriënterend intakegesprek. Dit gesprek heeft een selectief karakter en kan leiden tot een dwingend advies om niet met de opleiding te starten.

Tabel 11 – Maatregelen ter verbetering van het studietoelagen

Bovenstaande maatregelen hebben nog niet tot de gewenste verbetering in het studietoelagen geleid. In het voorjaar 2013 heeft het instituut daarom zijn visie op studietoelagenbegeleiding (SLB) geherformuleerd met als uitgangspunt 'studietoelagen ondersteunende SLB'. De SLB-docenten helpen de voltijdstudent zijn eigen PDCA-cirkel te doorlopen. De cyclus start met het schrijven van een persoonlijk ontwikkelingsplan dat vervolgens resulteert in een actueel digitaal portfolio en in een studieovereenkomst tussen de student en Instituut FEM. De studiebegeleiding, bij BE-DT Loopbaanontwikkeling Professionals (LOP) genoemd, richt zich specifiek op de doelgroep 'Werken en Leren' en heeft het vergroten van de eigen deskundigheid en de professionaliteit van deeltijdstudenten als doel. Daarnaast beogen de opleidingen het organiseren van flitscolleges, bijlessen bij struikelvakken en een uitgebreidere tentameninzage. BE, FRE en FSM werken in 2013-2014 bij de voltijddopleidingen bovendien aan het verhogen van het aantal contacturen in jaar 1 en 2 tot minimaal 16 en maximaal 18 contacturen per week³⁰. De komende periode verdient het inzichtelijk maken van de verbeterde studieresultaten en het monitoren van de effectiviteit van verbetermaatregelen in elke opleiding aandacht, zo vindt het auditpanel (zie H6 – Aanbevelingen).

Studielast en studeerbaarheid

De studielast voor de opleidingen is 60 EC per jaar, die overeenkomt met 40 uur per week. In de NSE van 2013 geven de studenten aan dat zij vrij tevreden zijn over hun studielast (BE-VT 3,7, BE-DT 3,2, FRE 3,5 en FSM 3,7) en dat zij de hoeveelheid contacttijd voor verbetering vatbaar vinden (BE-VT 2,8, BE-DT 2,7, FRE 3,0 en FSM 2,7). BE-DT heeft met een waardering van 2,9 ook behoefte aan een betere spreiding van de studielast. De studenten die het auditpanel tijdens de audit sprak, leken hier minder moeite mee te hebben. Zij beschouwen de studielast van de BE-DT met gemiddeld 20 uur per week als pittig, maar te doen. Wel moeten de studenten hun huiswerk structureel maken, anders lopen ze een studieachterstand op. Tijdens de audit geven de studenten van BE-VT, FRE en FSM aan dat zij gemiddeld 25-30 uur per week bezig zijn met hun studie. Bij het uitvoeren van projecten is de studielast van de studenten boven de 30 uur per week. Deze studenten vinden het programma studeerbaar.

Personeel

De opleidingen beschikken over het algemeen over kundige en betrokken docententeams, zo vindt het auditpanel. Docenten worden in principe ingezet bij de opleiding waartoe ze behoren, maar hun expertise wordt tevens benut bij het onderwijs in de andere opleidingen.

³⁰ Bij BE-DT blijft het gemiddelde aantal contacturen gedurende de studie 5,5 uur per week (in de avonduren).

De studenten beoordelen in de NSE 2013 de items 'docenten algemeen' (BE-VT 3,4, BE-DT 3,2, FRE 3,7 en FSM 3,7), 'inhoudelijke deskundigheid' (BE-VT 3,7, BE-DT 3,6, FRE 3,8 en FSM 4,1) en 'de kennis van docenten over de beroepspraktijk' (BE-VT 3,8, BE-DT 3,4, FRE 4,2 en FSM 3,8) met (ruim) voldoende tot goed. Uit de kritische reflectie en uit de c.v.'s blijkt dat de docenten bovendien voldoende (FRE) tot ruim voldoende (FSM en BE) gekwalificeerd zijn voor de inhoudelijke, onderwijskundige en organisatorische realisatie van het programma (zie Tabel 12 – Docententeams). Circa 30 professionals uit de beroepspraktijk verzorgen daarnaast met enige regelmaat gastlessen, zijn betrokken bij andere onderwijsactiviteiten of worden als freelance docent ingezet. Met de docenten die nog niet over een Pedagogisch-Didactische Bevoegdheid (PDB) beschikken, zijn afspraken gemaakt in de P&O-cyclus om deze te halen. Het instituut FEM streeft er naar dat eind 2015 80% van de docenten over een mastergraad beschikt. De opleiding BE en FSM hebben deze doelstelling gehaald, FRE dient nog een stap te zetten om deze ambitie te verwezenlijken.

Opleiding	Docententeams
BE-VT	Het BE-team bestaat uit 24 docenten (19,2 FTE), waarvan 18 een vaste aanstelling hebben en 6 een tijdelijke. 92% van de docenten heeft een mastergraad en 0% een Phd. 17 docenten hebben didactische ervaring en 2 docenten hebben een PDB en 2 docenten zijn daarmee bezig. 11 docenten hebben praktijkervaring. 3 docenten participeren in de kenniskring van het lectoraat.
BE-DT	
FRE	Het FEE-team bestaat uit 10 docenten (6,6 FTE), waarvan 7 een vaste aanstelling hebben en 3 een tijdelijke. 50% van de docenten heeft een mastergraad en 0% een Phd. 8 docenten hebben didactische ervaring en 2 docenten hebben een PDB. 8 docenten hebben praktijkervaring. 1 docent participeert in de kenniskring van het lectoraat. De opleiding zet (externe) specialisten als gastdocenten in bij de vakken waarin de opleiding niet voldoende expertise in huis heeft.
FSM	Het FSM-team bestaat uit 10 docenten (7,3 FTE), waarvan 8 een vaste aanstelling hebben en 2 een tijdelijke. 70% van de docenten heeft een mastergraad en 10% een Phd. 4 docenten hebben didactische ervaring en 5 docenten hebben een PDB. 6 docenten hebben praktijkervaring. 4 docenten participeren in de kenniskring van het lectoraat. 1 docent is Wft-gecertificeerd en 2 docenten zijn FFP-gecertificeerd (Federatie Financiële Planning).

Tabel 12 – Docententeams

Het auditpanel vindt de huidige docent-studentratio van Instituut FEM 1:33,1 aan de hoge kant en geeft de opleiding de komende periode in overweging maatregelen te nemen om het streefcijfer 1:30 de komende jaren te realiseren. Daarnaast is het aantal docenten dat (recente) praktijkervaring heeft bij BE (46%) ten opzichte van FRE (80%) en FSM (60%) relatief laag. Ook de deeltijdstudenten van BE noemden dit tijdens de audit als verbeterpunt. Toch hebben alle docenten (vb. via stage- en afstudeerbegeleiding en bedrijfsbezoeken) veelvuldig contact met de beroepspraktijk en houden zij, zoals in het Meerjarenpersoneelsplan staat beschreven en wordt uitgevoerd, hun deskundigheid op peil. Naast instituuts- en hogeschoolbrede deskundigheidsbevordering (vb. teamoverleggen, instituutsbijeenkomsten en studiedagen) hebben docenten ruime mogelijkheden tot individueel scholing en ontwikkeling (zie tevens Tabel 13 – Voorbeelden). De nieuwe indeling in leerlijnen gaat volgens de opleidingen tevens bijdragen aan een meer structurele vorm van deskundigheidsbevordering van de docenten op hun vakgebied. Het auditteam vindt dat de opleidingen door hun netwerk (zie Standaard 1) en de inzet van gastdocenten de actuele ontwikkelingen in de opleidingen alsmede de recente praktijkervaring van docenten borgt.

Deskundigheidsbevordering
Voorbeelden van deskundigheidsbevordering in 2012-2013: • In 2012-2013 zijn zeven studiedagen besteed aan de inhoudelijke deskundigheidsbevordering. Voorbeelden van onderwerpen die aan bod zijn geweest, zijn afstudeerniveau, toetsing, wet- en regelgeving, visie op onderwijs en onderzoek. • In 2012-2013 is door circa 30 FEM-docenten de basiscursus Onderzoeksvaardigheden gevolgd (10 dagdelen). • In 2012-2013 zijn intervisiesessies gehouden binnen het instituut en met gerelateerde opleidingen van andere hogescholen over het proces van afstuderen, de wijze van beoordeling en de beoordelingscriteria. De opleidingen zetten de intervisiesessies in 2013-2014 voort.
Voor 2013-2014 staan vier studiedagen in de planning. Ook volgen vanaf dat studiejaar jaarlijks vijf docenten een verdiepende opleiding voor onderzoeksvaardigheden, nemen jaarlijks zes docenten deel aan een stage in het werkveld (1-2 weken) en wordt aandacht besteed aan vaardigheden toetsontwikkeling en –beoordeling. Binnen de HG wordt van docenten verwacht dat zij naast hun Pedagogisch-Didactische Bevoegdheid ook de basiskwaliteit examinatoren kunnen aantonen. Hiervoor wordt vanaf 2013-2014 scholing aangeboden aan docenten om deze basis- en of seniorkwaliteit te behalen. Na 2013-2014 hebben alle docenten een basisscholing onderzoeksvaardigheden gevolgd.

Tabel 13 – Voorbeelden deskundigheidsbevordering

Op het gebied van personeel en organisatie is binnen het Instituut FEM veel gebeurd. Aanleiding was de toenemende ontevredenheid van medewerkers, die onder andere tot uiting kwam in de resultaten van de tevredenheidsonderzoeken (MTO) van 2011 en 2012. De docenten ervoeren, als gevolg van de snelle groei in het aantal studenten en mede door het aantrekken van nieuwe docenten, een verhoogde werkdruk. Het lukte het toenmalige management niet om de opleiding vanuit het basisniveau naar een volgende fase te brengen. Het managementteam is grotendeels vervangen en het personeelsbeleid is bijgesteld. Mede door de aanname van nieuwe docenten is er een betere balans tussen het aantal freelancers en docenten met een dienstverband ontstaan. In overleg met docenten zijn diverse personeelsaspecten aangepakt (vb. aanpassing HRM-cyclus, aandacht voor personeelsplanning en huisvesting) en begint een professionele kwaliteitscultuur vorm te krijgen (kortere lijnen, afspraken nakomen, verantwoordelijkheid nemen, opendeur-policy en elkaar aanspreken). De resultaten van het MTO 2013 laten een forse verbetering van de tevredenheid van medewerkers zien. Zo is de tevredenheid over 'de gang van zaken binnen het instituut' gestegen van 4,3 naar 6,5 en over 'de gang van zaken binnen het opleidingsteam' gestegen van 5,5 naar 6,9 (op een tienpuntsschaal). Door de maatregelen is de werkdruk niettemin verder toegenomen van 57% van de FEM-medewerkers dat in 2012 de werkdruk onacceptabel hoog vond naar 71% in 2013. Het managementteam heeft reeds maatregelen genomen om de werkdruk te verlagen o.a. door in de inzetverdeling expliciet ruimte te creëren voor vergaderingen en deskundigheidsbevordering en extra facilitering voor de coaching van nieuwe docenten. Het auditpanel is er van overtuigd dat deze maatregelen het komende jaar bij alle docenten leiden tot vermindering van de werkdruk (zie H6 – Aanbevelingen). De docenten die het auditpanel tijdens de audit sprak, gaven aan dat dit inmiddels het geval is.

Voorzieningen

Het Instituut FEM is ondergebracht in de Van Olsttoren op het Zernikecomplex. Het instituut heeft voor het onderwijs van BE, FRE en FSM de beschikking over verschillende lokalen in de toren en in de aangrenzende gebouwen. Studenten gebruiken WIFI en inplugpunten voor eigen notebooks of loggen in op het netwerk via desktop- en raadpleeg-PC's. Belangrijke mededelingen en relevante informatie en documenten zijn voor studenten beschikbaar via het intranet MijnHanze en Blackboard. Studenten hebben via het systeem Progress inzicht in hun studievoortgang. Vanaf september 2013 voert het Instituut stapsgewijs het stage- en afstudeervolgsysteem On Stage in. Ook hebben studenten via de mediatheek toegang tot verschillende opleidings specifieke databanken (vb. Academic Search Premier, Belastingzaken, Kluwer Navigator (*onderdeel Vakstudie-serie*), Lexis Nexis Academic, Nederlandse Documentatie Fiscaal Recht (NDFR) en Science Direct Wiley Online Journals).

Het overkoepelend systeem WorldCat vergemakkelijkt de zoekfunctie. De databanken (o.a. door en via EBSCO³¹) zijn zeer toegankelijk. De opleidingen zijn bovendien geabonneerd op het Financieel Dagblad en het Maandblad voor Accountancy en Bedrijfseconomie (MAB) en ontvangen exemplaren van het blad AssurantieMagazine. Alle FRE-studenten krijgen een gratis abonnement op Fiscanet (dagelijkse digitale nieuwsbrief met jurisprudentie en fiscaal nieuws). BE-studenten leren tijdens de opleiding met het ERP- en boekhoudpakket Navision te werken.

In de NSE uit 2012 leidde de sterke groei van de studentenaantallen tot minder tevredenheid in het algemene voorzieningenniveau in vergelijking met de resultaten in de NSE uit 2011. De opleidingen voerden aan de hand van de notitie 'Verbeterplan Evaluatie NSE 2012' verschillende verbetermaatregelen door. Zo zijn de roosters en de informatievoorziening op MijnHanze/Blackboard verbeterd (FSM-studenten bevestigen dit tijdens de audit, BE-VT-studenten zien nog mogelijkheden voor verbetering), zijn studenten meer betrokken bij de evaluatie van het onderwijs (genoemd door BE-VT-, BE-DT- en FSM-studenten) en beperken de opleidingen de inzet van het aantal invliegdocenten. De resultaten in de NSE uit 2013 laat zien dat studenten alle studiefaciliteiten minstens met een voldoende beoordelen (BE-VT 3,5, BE-DT 3,7, FRE 3,6 en FSM 3,6). Mogelijkheden voor verbetering zien de voltijdstudenten in het tijdig bekendmaken van roosters en roosterwijzigingen en de resultaten van toetsen en beoordelingen (waardering tussen de 2,6 en 3,1). Bij BE-VT en FSM is verbetering mogelijk in de voorbereiden op de stage en de kwaliteit van de stagebegeleiding (waardering tussen de 2,4 en 2,9). De opleidingen treffen het komende studiejaar adequate verbeteracties.

Door de toename van het aantal studenten en docenten is de huisvesting (te) krap geworden (o.a. het aantal werkplekken), zo geven de studenten en de docenten tijdens de audit aan. De komende jaren vinden daarom verschillende verhuisbewegingen plaats binnen de HG om te zorgen dat de instituten voldoende ruimte krijgen. Het auditpanel verwacht dat de studenttevredenheid over het algemene voorzieningenniveau door de verhuizing en de nieuwe maatregelen, verder zal stijgen.

Weging en Oordeel

Oordeel BE-VT: Voldoende

Oordeel BE-DT: Voldoende

Oordeel FRE: Voldoende

Oordeel FSM: Voldoende

De degelijke inhoud en vormgeving van de programma's stellen de studenten van de opleidingen BE, FRE en FSM in staat om de landelijk vastgestelde opleidingscompetenties, de BBA-competenties en de generieke hbo-kwalificaties te verwerven en zo het hbo-eindniveau te bereiken. De concentrische opbouw van en de indeling in leerlijnen in de voltijdprogramma's zorgen voor voldoende samenhang. De HSD'ers borgen met hun expertisegroepen thans de actualiteit en de samenhang in alle programma's. Daarnaast beschikken de opleidingen over deskundige en voldoende (FRE) tot ruim voldoende (FSM en BE) gekwalificeerde docententeams. Dit vindt het auditpanel, ondanks dat FRE nog een stap moet zetten om het streefcijfer van 80% mastergraad in 2015 te halen en dat bij BE het aantal docenten met (recente) praktijkervaring omhoog mag. De opleidingsspecifieke voorzieningen die toegang bieden tot de benodigde vakliteratuur, tijdschrift- en krantenartikelen, zijn naar de opvatting van het auditpanel toereikend voor de realisatie van de programma's. De onderwijsleeromgeving voldoet op deze punten bij zowel BE, FRE als FSM zeker aan de basiskwaliteit.

³¹ Met EBSCO kan een student wetenschappelijke, Engelstalige artikels in verschillende databanken (vb. Business Source Elite) opzoeken.

De onderwijsleeromgeving heeft het afgelopen jaar bij alle opleidingen een behoorlijke transformatie doorgemaakt. Het auditpanel waardeert de veranderkracht en de veranderbereidheid van het management en de docententeams. Zo zal de 'internationale oriëntatie' de komende jaren meer structureel aandacht krijgen met name in de programma's van BE en FSM, maar ook in het programma van FRE. De opleidingen hebben ook de eerste stappen gezet tot de integratie van praktijkgericht onderzoek in het onderwijs. Daarnaast is de docenttevredenheid het afgelopen jaar door de structuur- en cultuurinterventies gestegen. De verbetermaatregelen hebben niettemin bij docenten geleid tot een forse werkdruk. Het monitoren van de nieuwe werkdrukverlagende maatregelen is het komende jaar belangrijk. Wanneer de opleidingen ook de plannen en de al ingezette verbetermaatregelen ten aanzien van het studiesucces en het algemene voorzieningenniveau doorzetten en monitoren, is het auditpanel ervan overtuigd dat deze verbeteringen teweeg brengen. Op grond van deze afwegingen komt het auditpanel voor zowel BE, FRE als FSM bij Standaard 2 tot het oordeel 'voldoende'.

Toetsing en gerealiseerde eindkwalificaties

Standaard 3: De opleiding beschikt over een adequaat systeem van toetsing en toont aan dat de beoogde eindkwalificaties worden gerealiseerd.

Toelichting NVAO: Het gerealiseerde niveau blijkt uit de tussentijdse en afsluitende toetsen, de afstudeerwerken en de wijze waarop afgestudeerden in de praktijk of in een vervolgopleiding functioneren. De toetsen en de beoordeling zijn valide, betrouwbaar en voor studenten inzichtelijk.

Bevindingen

Toetssysteem

Het instituutsbrede toetssysteem heeft een ontwikkelingsgerichte c.q. formatieve (vb. inzicht in de voortgang van het leerproces en de verworven competenties) en een kwaliteitsborgende c.q. summatieve functie. Het toetsbeleid heeft de volgende uitgangspunten:

- De kwaliteit van de toetsing is zodanig dat controle op verworven eindkwalificaties mogelijk is;
- Toetsen zijn valide en betrouwbaar (vb. altijd een individueel beoordelingsmoment bij groepswork, inzet plagiaatscan);
- De wijze van toetsen is congruent met de inhoud en de werkvorm van het onderwijs en;
- Toetsing is transparant (vb. studenten weten wanneer zij op welke wijze getoetst worden en kennen de beoordelingscriteria daarvoor).

De FEM-brede regels voor het maken en beoordelen van toetsen zijn afgeleid van deze eisen en zijn vertaald naar een checklist met criteria waarmee docenten (en Toetscommissie) de toetsen controleren. Na elke toetsperiode krijgen studenten tijdens een inzagemoment feedback op de toets (inkijkmodel, nakijkmodel en/of mondelinge toelichting). De NSE-resultaten in de NSE uit 2013 laten zien, dat de studenten tevreden zijn over de toetsing en beoordeling (BE-VT 3,6, BE-DT 3,3, FRE 3,7 en FSM 3,6).

Tussen 2009 en 2012 is het toetsbeleid van instituut FEM verder geconcretiseerd. Zo is de rol van de Examencommissie en de Toetscommissie aangescherpt, zijn er toetsverantwoordelijken per studieonderdeel aangewezen en is het vierogenprincipe bij het maken van toetsen geborgd. In het studiejaar 2012-2013 zijn aan de hand van de competentiematrixen voor elk studieonderdeel leeruitkomsten en toetsmatrijzen opgesteld, die garanderen dat alle competenties op alle niveaus worden getoetst. FSM heeft met de Wft-tentamens (zie Inleiding) al een landelijke toetsing³², voor BE en FRE onderzoekt HG mogelijkheden voor een toetsbank met een aantal andere hogescholen. In cursusjaar 2013-2014 nemen de HSD'ers de toetsing binnen de leerlijnen onder handen.

Examencommissie

De FEM-Examencommissie (Excie) is verantwoordelijk voor een goede borging van de kwaliteit van toetsing en toetsen; zij streeft ernaar om in goede samenwerking met de dean en de Toetscommissie (Tcie) een kwaliteitscultuur rondom toetsing te creëren en toetsen adequaat te controleren. Daartoe zet de Excie verschillende kwaliteitsborgende mechanismen in (vb. herijken afstudeerhandleiding, instellen toetsingscommissie, aanwijzing examinatoren en externe validering door de leden van de werkveldadviescommissie en andere hogescholen). Het auditpanel heeft vastgesteld dat de commissie de examinatoren binnen Instituut FEM benoemt en vrijstellingen op individuele basis toekent. Deeltijdstudenten kunnen bij de Excie bijvoorbeeld op individuele basis een vrijstelling aanvragen voor hun stage op het moment dat zij beschikken over een relevante werkplek gedurende de eindfase van de opleiding BE.

³² FSM maakt deel uit van het GAZ-overleg (FSM-opleidingen van Groningen, Arnhem en Zwolle), dat een landelijke itembank beheert van waaruit de tentamens worden samengesteld.

De Tcie is gemandateerd door de Excie om de kwaliteit van toetsen te beoordelen. De commissie brengt jaarlijks een verslag uit over haar werkzaamheden, bevindingen en adviezen aan de Excie en de dean. In 2012-2013 heeft de Tcie o.a. bij een twintigtal schriftelijke en andersoortige toetsen onderzocht of ze voldoen aan de gestelde eisen. Het komende jaar zet de Tcie in navolging van haar adequate ontwikkelingsagenda in op het verder screenen van de toetsen, het uitwerken van toetsplannen per leerlijn en verfijning van de toetsmatrijzen.

Hogeschoolbreed komen alle Excies en Tcies tweemaal per jaar bijeen om de klokken gelijk te zetten en kennis met elkaar te delen. Het uitgangspunt is dat elke FEM-opleiding in de Excie als in de Tcie vertegenwoordigd is. Door wisselingen in het personeelsbestand was dit in september 2013 niet het geval. Het auditpanel gaat er vanuit dat de opleidingen de samenstelling van deze commissies binnenkort op orde brengen.

Afstudeerfase

Het auditpanel heeft vastgesteld dat de opleidingen recent noodzakelijke verbeteringen hebben doorgevoerd in de afstudeerfase. Instituut FEM heeft altijd veel waarde gehecht aan de praktijkgerichtheid van afstudeeropdrachten, die uitmonden in een bruikbaar adviesrapport voor de afstudeerorganisatie. Studenten leveren een bijdrage aan de verandering van een bestaande praktijksituatie bij een bedrijf. Sinds de invoering van de BBA-competenties is het belang van onderbouwde onderzoeksrapporten, met een goede verantwoording van het theoretisch kader en de gebruikte onderzoeksmethodiek, echter toegenomen. Vanaf januari 2013 zijn binnen BE, FRE en FSM de afstudeerprocessen geharmoniseerd en bevatten de afstudeerhandleidingen aangescherpte beoordelingscriteria. Studenten mogen vanaf februari 2013 niet meer in duo's afstuderen. Alle afstudeeronderzoeken hebben vanaf 2013-2014 in het curriculum een minimale omvang van 15 EC.

Een toetsingscommissie beoordeelt in alle varianten sinds 2012-2013 vooraf of de voorlopige onderzoeksplannen van de studenten aan de gestelde criteria voldoen. Tijdens de afstudeerperiode bezoekt de docentbegeleider een of twee keer het afstudeerbedrijf. Twee examinatoren (de docentbegeleider en een tweede docent) beoordelen de afstudeeropdracht c.q. het adviesrapport, de presentatie, de verantwoording en het reflectieverslag. De praktijkbegeleider, die minimaal een hbo-opleidingsniveau heeft, is geen beoordelaar maar geeft een advies over kwaliteit en niveau van het afstudeeronderzoek aan de examinatoren.

In 2012-2013 hebben intervisiesessies over de afstudeeropdrachten plaatsgevonden binnen het instituut en met gerelateerde opleidingen van andere hogescholen over het proces van afstuderen, de wijze van beoordeling en de beoordelingscriteria. De opleidingen willen dit graag in 2013-2014 voortzetten. Het auditpanel steunt deze ontwikkeling. Daarnaast zullen studenten het komende jaar al bij het opstellen van hun onderzoeksplan een beroep kunnen doen op een afstudeerbegeleider. Qua intervisie vindt het auditpanel dit een degelijk instrument.

Oordeel gerealiseerde niveau

Instituut FEM leidt studenten op tot bekwame beginnende beroepsbeoefenaren. De opleidingen beoordelen het gerealiseerde hbo-bachelorniveau (niveau 3) van de opleidingscompetenties met name in het vierde studiejaar tijdens de afstudeerstage (behalve BE-VT) en de afstudeeropdracht. Wanneer deze competenties zijn behaald, is ook voldaan aan de BBA-standaardkenmerken.

Toetsen

Het auditpanel heeft verschillende toetsen bekeken o.a. van de vakken Belastingrecht, Bedrijfsadministratie, Management accounting, Financieel management, Externe verslaggeving, Ondernemingsfinanciering, BIV, M&O en Bedrijfseconomie, Internationaal belastingrecht, Vennootschapsbelasting, Omzetbelasting, Zakelijke kredietverlening, Internationale verzekeringsleer en Financiële markten en beleggen. Het inhoudelijke niveau c.q. de moeilijkheidsgraad van de toetsen is adequaat. Bij de toetsen waren toetsmatrijzen aanwezig.

De toetsmatrijzen, die het auditpanel inzag, voldeden. De toetsen met name van BE en FRE, maar ook wel van FSM mogen naar de mening van het auditpanel wat uitdagender.

De projecten van BE (vb. Zonnestraal en HanzeCar) zijn volgens het auditpanel boeiende, geïntegreerde opdrachten. Een actualisering van de inhoud van deze projecten is mogelijk. Het proces van Loopbaanontwikkeling Professionals leggen BE-deeltijdstudenten vast in een portfolio. Tijdens de audit heeft het auditpanel enkele portfolio's bekeken. Deze zijn van voldoende niveau, voldoende uitgebreid en geven een gedegen indruk. De beoordeling, feedback en bespreking van de projecten en de portfolio's met voltijd- of deeltijdstudenten kan volgens het auditteam nog diepgaander. Een aandachtspunt bij FRE is de borging van de toetsing op het kennisniveau 3. Deze is nu vervat in het geheel van de stage. Het auditpanel beveelt de opleiding aan deze toetsing specifiek te maken en ook in schriftelijke toetsen te lokaliseren. Het auditpanel nam bij FSM verder geen specifieke verbeterpunten waar.

Afstudeeropdrachten

Voorafgaand aan de audit heeft het auditpanel een volledige lijst van afgestudeerden van de laatste twee voltooide studiejaren van BE, FRE en FSM ontvangen. Uit deze lijst heeft het aselekt en gestratificeerd 50 afstudeeropdrachten geselecteerd. Het auditpanel kwam tot de conclusie dat het een scheiding moest maken in zijn bevindingen over de afstudeeropdrachten van studenten die in 2011-2012 en die in 2012-2013 afstudeerden. Ook moest het een splitsing naar studenten die vóór en van studenten die na februari 2013 startten met afstuderen (hierna: afstudeeropdrachten vóór en na februari 2013). De opleidingen bereidden hun studenten namelijk vanaf het studiejaar 2012-2013 enigszins en vanaf februari 2013 (zie Standaard 2) pas echt voor op de aangescherpte eisen ten aanzien van de methodologische diepgang in de afstudeeropdrachten. In onderstaande tabel volgen per opleiding de bevindingen van het auditpanel over de afstudeeropdrachten.

Opleiding	Bevindingen auditpanel afstudeeropdrachten		
	'2011-2012'	'vóór februari 2013'	'na februari 2013'
BE-VT	6 afstudeeropdrachten: 3 voldoende, 2 net voldoende en 1 onder de maat.	5 afstudeeropdrachten: 1 ruim voldoende, 3 voldoende en 1 net voldoende.	4 afstudeeropdrachten: 1 goed, 1 ruim voldoende, 1 voldoende en 1 net voldoende.
BE-DT	2 afstudeeropdrachten: 1 voldoende en 1 net voldoende.	2 afstudeeropdrachten: 1 voldoende en 1 net voldoende.	1 afstudeeropdrachten: 1 voldoende.
FRE	6 afstudeeropdrachten: 1 ruim voldoende, 2 voldoende en 3 net voldoende.	6 afstudeeropdrachten: 2 ruim voldoende, 3 voldoende en 1 net voldoende.	3 afstudeeropdrachten: 1 ruim voldoende en 2 voldoende.
FSM	7 afstudeeropdrachten: 4 voldoende, 1 net voldoende en 2 onder de maat.	4 afstudeeropdrachten: 3 voldoende en 1 net voldoende.	4 afstudeeropdrachten: 4 voldoende.

Tabel 14 – Bevindingen auditpanel afstudeeropdrachten

Er zat dus een discrepantie in het niveau van afstuderen vooral tussen de studenten '2011-2012', maar tevens tussen de studenten 'vóór februari 2013'. Het niveau van de afstudeerproducten 'na februari 2013' ligt daarentegen bij met name FRE en FSM, maar ook wel bij BE-VT en BE-DT beduidend hoger dan het niveau van de eerder beoordeelde afstudeeropdrachten. Zo is de onderzoekscomponent zwaarder aangezet, is er meer aandacht voor het gebruik van theorie en de afstudeeropdrachten bevatten een duidelijkere structuur. Om de conclusie voor BE-VT en BE-DT beter te onderbouwen heeft het auditpanel na de audit ook tien andere afstudeeropdrachten 'na februari 2013' beoordeeld. Het auditpanel vond bij de afstudeeropdrachten van de voltijd 1 goed, 4 voldoende en 3 net voldoende en bij de afstudeeropdrachten van de deeltijd 1 voldoende en 1 net voldoende. De afstudeerproducten die het auditpanel met net voldoende waardeerden, beoordeelden de opleidingen tevens met het cijfer zes.

De kwaliteit van deze afstudeeropdrachten bevestigde ook bij BE-VT en BE-DT de stijgende lijn in het afstudeerniveau. Het auditpanel concludeert dat alle afstudeeropdrachten die in het studiejaar 2012-2013 gereed kwamen, voldeden aan het hbo-bachelorniveau.

De ingezette verbetermaatregelen en de aandacht van het management en de docenten voor het gerealiseerde niveau geven het auditpanel voldoende vertrouwen dat de opleidingen het niveau van de afstudeerproducten de komende jaren verder zullen ontwikkelen (vb. het scherper formuleren van hoofd- en deelvragen, het gebruik van relevante en de toepassing van literatuur, reflectie op de gekozen onderzoeksmethode en het verbeteren van taalniveau). Daarnaast kan de toetsingscommissie de complexiteit van alle opdrachten bij de start van de afstudeerfase beter borgen en kunnen de opleidingen de totstandkoming van het oordeel nog transparanter maken (zie H6 – Aanbevelingen). De opleidingen gaan dit het komende studiejaar realiseren door de verbetermaatregelen die zij vanaf het studiejaar 2012-2013 hebben ingezet (o.a. onderzoekslijn vanaf het eerste studiejaar, beoordeling van het onderzoeksvoorstel, herziene beoordelingscriteria en -formulieren, intervisiesessies begeleiders en beoordelaars, uitbreiding van het aantal begeleidingsuren en voorwaardelijke eisen aan het juiste taalgebruik).

Werkveld

De evaluatieresultaten van de stage in 2011-2012 laten bij de opleidingen een overwegend positief beeld zien. De opleidingen hebben goed zicht op waar hun studenten terecht komen. Tijdens de audit gaven de vertegenwoordigers van de werkgevers aan dat een groot aantal studenten, door meer aandacht voor onderzoeksvaardigheden in de programma's, nu een kritischere houding durft aan te nemen. Wel zien de werkveldvertegenwoordigers van FRE/FSM dat de communicatieve vaardigheden (inclusief het klantcontact c.q. adviesvaardigheden) bij alle studenten verbeterd kunnen worden. Het aanpassen van de leerlijn 'Bedrijfscommunicatie/Nederlands' is dan ook een prima voornemen (zie Standaard 2). In het gesprek met werkveldvertegenwoordigers van BE kwam naar voren dat de Engelse taalvaardigheid een prominenter plaats in de opleiding mag innemen. De leden die zitting hebben in de werkveldadviescommissies, geven aan dat de opleidingen hun adviezen serieus nemen. De alumni die het auditpanel tijdens de audit sprak, gaven aan dat hun vooropleiding voldoende tot goed aansloot bij hun vervolgopleiding op het hbo of de universiteit.

Weging en Oordeel

Oordeel BE-VT: Voldoende

Oordeel BE-DT: Voldoende

Oordeel FRE: Voldoende

Oordeel FSM: Voldoende

Het systeem van toetsing van elke opleiding sluit aan bij het onderwijsconcept van de leerlijnen, bij de opleidingscompetenties en bij de leeruitkomsten. De toetsvormen en de wijze van beoordeling zijn in de digitale onderwijsplanner DOP beschreven en daardoor voor de studenten van BE, FRE en FSM inzichtelijk. De opleidingen hebben door de aanscherpingen in het toetssysteem een duidelijke stap voorwaarts gezet. Zij beschikken over een voldoende systeem van toetsing, dat zij het komende jaar door de herijking van de leerlijnen verder gaan professionaliseren. Het aanbrengen van meer uitdaging in de toetsing is mogelijk. Daarnaast is de Excie WHW-proef. De vertegenwoordiging van alle FEM-opleidingen in de Excie en de Tcie verdient, in navolging van het beleid en als gevolg van het verloop van personeel, aandacht. Het auditpanel gaat er vanuit dat het Instituut FEM dit binnenkort oppakt.

Hoewel het auditpanel van mening is dat de opleidingen - in vergelijking met andere hbo-bacheloropleidingen - vrij laat waren met het inzetten van verbetermaatregelen, is gebleken dat de eerste resultaten van de ingezette verbeteringen in het afstudeerproces duidelijk zichtbaar waren bij studenten die 'na februari 2013' zijn gestart met afstuderen.

In tegenstelling tot kwaliteit van de afstudeeropdrachten van studenten die in '2011-2012' zijn afgestudeerd, is het auditpanel van mening dat de 'nieuwe afstudeeropdrachten' met name van 'na februari 2013' het hbo-bachelorniveau hebben waar het werkveld om vraagt.

Op basis van de voor studenten inzichtelijke toetsing en beoordeling en de stijgende lijn in het eindniveau van de studenten komt het auditpanel tot het oordeel voldoende. BE, FRE en FSM hebben aantoonbare verbeteringen aangebracht in het afstudeerproces. De ingezette verbetermaatregelen en de getoonde urgentie van de opleidingen geven het auditpanel voldoende vertrouwen dat de opleidingen het gerealiseerde niveau van de studenten verder kunnen, maar ook zullen verbeteren. Het gaat er vanuit dat de opleidingen blijven borgen dat alle studenten een afstudeeropdracht schrijven op hbo-bachelorniveau.

5. ALGEMEEN EINDOORDEEL

Het auditpanel trof in september 2013 het Instituut FEM van Hanzehogeschool Groningen met de opleidingen Bedrijfseconomie (BE), Fiscaal Recht en Economie (FRE) en Financial Services Management (FSM) in transitie aan. Een daling in de medewerkerstevredenheid in het studiejaar 2011-2012 was voor de opleidingen aanleiding om enkele noodzakelijke verbeteringen door te voeren. Het bood Instituut FEM tevens de kans om de opleidingen vanuit het basisoniveau met een nieuwe management te ontwikkelen naar een volgende fase. Voor de ontwikkeling naar een professionele organisatie zijn een nieuwe onderwijs- en onderzoeksvisie in het voorjaar 2013 afgerond. De periode tot 2015 staat in het teken van de verdere verbetering van de kwaliteit in alle facetten van het instituut.

Het auditpanel (h)erkent de volgende sterke punten van de opleidingen: De beoogde eindkwalificaties zijn wat betreft inhoud, niveau en oriëntatie duidelijk geconcretiseerd, de degelijke programma's, de positieve scores in de NSE over de opleidingen in het algemeen en over de inhoud van de programma's en de deskundige en betrokken docententeams. Daarnaast heeft het waardering voor de veranderkracht en de veranderbereidheid van het management en de docententeams, die daarin voldoende gefaciliteerd worden. De evidente stroomversnelling heeft het afgelopen jaar geresulteerd in een sterker samenhangend curriculum, een verbetering van de docenttevredenheid en de aangescherpte eisen bij het afstuderen. Op basis van deze positieve punten komt het auditpanel voor de opleidingen BE, FRE en FSM tot de overall eindkwalificatie 'voldoende'.

Het instituut wil hooggekwalificeerde, beginnende beroepsprofessionals blijven afleveren binnen een internationaal beroepenveld waarin financieel-economisch management centraal staat. Om deze doelstelling te bereiken dienen de opleidingen naar de mening van het auditpanel nog een aantal stappen te zetten. De opleidingen kunnen de profilering op het thema 'Duurzaam Financieel Management' nader toespitsen op en een plaats geven binnen elke opleiding. Daarnaast moeten de verbeteringen in de onderwijsleeromgeving, die met name het afgelopen jaar zijn ingezet, zich nog uitkristalliseren. Het auditpanel noemt daarbij de (nadere) vervlechting van de thema's 'Internationale oriëntatie' en 'Praktijkgericht onderzoek', de verbetering van het studiesucces, de verdere verlaging van de werkdruk van docenten en de verhoging van de studenttevredenheid over het algemene voorzieningenniveau. De eerste resultaten waren tijdens de audit al zichtbaar. Tenslotte dienen de opleidingen er op toe te zien dat alle afstudeeropdrachten van studenten die vanaf nu afstuderen, blijven voldoen aan het hbo-bachelorniveau. Wanneer de opleidingen zich blijven doorontwikkelen, verwacht het auditpanel dat de opleidingen over de volle breedte weer gaan behoren tot solide opleidingen in het economische domein.

6. AANBEVELINGEN

Onderscheidend profiel

Het lectoraatsthema 'Duurzaam Financieel Management' biedt de opleidingen een uitstekend uitgangspunt om de subthema's 'Duurzame Bedrijfseconomie en management control', 'MVO en financiële dienstverlening' en 'Duurzaam financieel leiderschap en ethiek' in samenwerking met het lectoraat en het regionale beroepenveld verder uit te kristalliseren, toe te spitsen op het vakgebied en bij elke opleiding in de praktijk te brengen tot een wezenlijk onderscheidende profilering. De opleidingen mogen in de beschrijving van hun profilering naar de mening van het auditpanel in de directe toekomst minder bescheiden opereren (vb. het etaleren van de aanwezige expertise op het gebied van Finance bij BE). Het raadt de opleidingen tevens aan om in hun eindkwalificaties vooral te focussen en invulling te geven aan 'Duurzaam Financieel Management' en in de onderwijsleeromgeving naast dit thema en het kenmerk 'Communicatieve vaardigheden', de Groningse kleur nader uit te werken.

Ook verwacht het auditpanel dat de opleidingen door de realisatie van de plannen van het lectoraat de verbindingen tussen 'onderwijs en onderzoek' de komende jaren versterken. De eerste stappen heeft het lectoraat al gezet door bijvoorbeeld het vak 'Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen' aan alle tweedejaars studenten aan te bieden. De opleidingen en het lectoraat hebben daarnaast de wens om de thema's van afstudeeronderzoeken te verbinden met de lectoraatthema's. Op termijn gaat dit, zo schat het auditpanel in, innovaties opleveren.

Doorontwikkeling van de onderwijsleeromgeving

Hoewel de eerste resultaten tijdens de audit al zichtbaar waren, dienen de verbeteringen in de onderwijsleeromgeving, die met name het afgelopen jaar zijn ingezet, zich nog uit te kristalliseren in elke opleiding:

- (in het verlengde van de doelstellingen per opleiding) meer structureel en geïntegreerd alsmede minder vrijblijvend aandacht voor de 'Internationale oriëntatie' in alle vier de studiejaren van met name de opleidingen BE en FRE, maar ook wel FSM. De opleidingen kunnen de bestaande elementen van internationalisering bijvoorbeeld beter met elkaar verbinden.
- Sterkere integratie c.q. vervlechting van het 'Praktijkgericht onderzoek' in de curricula zoals de opleidingen dat beogen. Daarnaast kunnen de opleidingen de generieke en brede invulling van de onderzoeksleerlijn zoals die nu is opgezet, op termijn loslaten en het praktijkgericht onderzoek meer opleidingsspecifiek inkleuren (vb. juridisch c.q. literatuuronderzoek en analyse van jurisprudentie bij FRE en zowel kwantitatief als kwalitatief onderzoek bij BE en FSM).
- De uitval in de hoofdfase is ondanks de adequate verbetermaatregelen (vb. het aanbrengen van de studiedrempels en de herijking van de studieloopbaanbegeleiding) in elke opleiding nog te hoog. De opleidingen dienen sterker in te zetten op de monitoring van de effectiviteit van de verbetermaatregelen ten aanzien van het studiesucces en de aantoonbaarheid van de verbeterde studieresultaten.
- De docenttevredenheid is het afgelopen jaar gestegen. Echter, de werkdruk blijft binnen het Instituut FEM een punt van aandacht. Het auditpanel verwacht dat de nieuwe, adequate maatregelen (vb. in de inzetverdeling expliciet ruimte te creëren voor vergaderingen en deskundigheidsbevordering) leiden tot vermindering van de werkdruk in het medewerkerstevredenheidsonderzoek. De eerste resultaten waren tijdens de audit al zichtbaar. Het auditpanel steunt de opleidingen niettemin in hun plannen om de werkdruk in 2013-2014 opnieuw speerpunt te laten zijn.

Gerealiseerd niveau

De afstudeeropdrachten van 'na februari 2013' laten een stijgende lijn in het afstudeerniveau van BE, FRE en FSM zien. Toch vindt het auditpanel dat het gerealiseerd niveau verder omhoog kan en moet (vb. het scherper formuleren van hoofd- en deelvragen, het gebruik van relevante en de toepassing van literatuur, reflectie op de gekozen onderzoeksmethode, de benadering vanuit een bredere context c.q. helikopterview, het verbeteren van taalniveau en het beperken van de omvang). Daarnaast kan de toetsingscommissie aan het begin van de afstudeerfase beter bewaken of de organisatie - waar de afstudeeropdracht wordt uitgevoerd - voldoende complex is, zodat alle studenten voldoende diepgang in hun afstudeeropdracht aanbrengen. De verbetermaatregelen die de opleidingen vanaf het studiejaar 2012-2013 inzette, zullen daar verder aan bijdragen: o.a. de integratie van praktijkgericht onderzoek in gehele curriculum naast de afstudeerworkshops, beoordeling van het onderzoeksvoorstel, herziene beoordelingscriteria en -formulieren, trainingen en intervisiesessies begeleiders en beoordelaars, uitbreiding van het aantal begeleidingsuren van 18 naar 23 en voorwaardelijke eisen aan het juiste taalgebruik. Ten aanzien van dat laatste punt steunt het auditpanel de opleidingen dan ook in de verdere ontwikkeling van de leerlijn 'Bedrijfscommunicatie/Nederlands' in de programma's.

Dat de opleidingen de intervisiebijeenkomsten voor de afstudeeropdrachten (en onderzoeksvoorstellen) continueert en inbedt in het proces van afstuderen, vindt het auditpanel een goed voornemen. De docenten kunnen in deze bijeenkomsten bijvoorbeeld van elkaar leren hoe zij de totstandkoming van een oordeel nog transparanter kunnen maken, waardoor meer eenheid en een minder grote bandbreedte ontstaat in het beoordelingsproces. Tenslotte zou de opleiding kunnen overwegen de rol van de eerste en tweede beoordelaar bij het afstuderen om te draaien (of een expliciete scheiding tussen begeleiden en beoordelen kunnen aanbrengen) en de afstudeeropdrachten van alle opleidingen extern kunnen laten valideren.

BIJLAGE I Scoretabel

Scoretabel paneloordelen Hanzehogeschool Groningen hbo-bacheloropleiding Bedrijfseconomie voltijd	
Standaard	Oordeel
Standaard 1. De beoogde eindkwalificaties	Voldoende
Standaard 2. Onderwijsleeromgeving	Voldoende
Standaard 3. Toetsing en gerealiseerde eindkwalificaties	Voldoende
Algemeen eindoordeel	Voldoende

Scoretabel paneloordelen Hanzehogeschool Groningen hbo-bacheloropleiding Bedrijfseconomie deeltijd	
Standaard	Oordeel
Standaard 1. De beoogde eindkwalificaties	Voldoende
Standaard 2. Onderwijsleeromgeving	Voldoende
Standaard 3. Toetsing en gerealiseerde eindkwalificaties	Voldoende
Algemeen eindoordeel	Voldoende

Scoretabel paneloordelen Hanzehogeschool Groningen hbo-bacheloropleiding Fiscaal Recht en Economie voltijd	
Standaard	Oordeel
Standaard 1. De beoogde eindkwalificaties	Voldoende
Standaard 2. Onderwijsleeromgeving	Voldoende
Standaard 3. Toetsing en gerealiseerde eindkwalificaties	Voldoende
Algemeen eindoordeel	Voldoende

Scoretabel paneloordelen Hanzehogeschool Groningen hbo-bacheloropleiding Financial Services Management voltijd	
Standaard	Oordeel
Standaard 1. De beoogde eindkwalificaties	Voldoende
Standaard 2. Onderwijsleeromgeving	Voldoende
Standaard 3. Toetsing en gerealiseerde eindkwalificaties	Voldoende
Algemeen eindoordeel	Voldoende

BIJLAGE II Opleidingsspecifieke eindkwalificaties

Het competentieprofiel van de bachelor Bedrijfseconomie (voltijd en deeltijd) dat is overgenomen van het landelijke beroeps- en opleidingsprofiel omvat zes competenties, die na enkele jaren relevante praktijkervaring in de volle breedte worden beheerst.

Werkgebied	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3
1. Inrichten en onderhouden van de planning & controlecyclus gericht op de beheersing van een organisatie.	Beschrijven van onderdelen van de planning & controlecyclus van een organisatie.	Het leveren van bijdragen aan de inrichting van de planning & controlecyclus van een organisatie en het opstellen van analyses op basis van informatie uit geautomatiseerde systemen.	Beoordelen van, en advies geven over en (her)inrichten van de planning & controlecyclus van een groter MKB-bedrijf dan wel het leveren van een bijdrage op bovenstaande gebieden voor afdelingen van beursgenoteerde organisaties, OOB's en grote internationaal opererende organisaties.
2. Richten, inrichten en verrichten van (geautomatiseerde) informatiesystemen (financieel en niet financieel) gericht op de sturing van de primaire processen.	Beschrijven en onderhouden van (geautomatiseerde) informatiesystemen; voeren van een (geautomatiseerde) administratie van een handelsonderneming, beschrijven van de onderliggende bedrijfsprocessen.	Ontwerpen en realiseren van (geautomatiseerde) informatie-systemen; voeren van een (geautomatiseerde) administratie van een productie en dienstverlenende onderneming; analyseren van de beschreven bedrijfsprocessen gericht op betrouwbare informatievoorziening, uitvoeren van een eenvoudige risicoanalyse gebaseerd op (internationaal) geaccepteerde standaarden.	Beoordelen van, advies geven over en (her)inrichten van financiële en niet-financiële informatiesystemen; afstemmen van informatiesystemen; optimaliseren van informatiestromen; optimaliseren van de onderliggende bedrijfsprocessen (inrichten en vastleggen) mede gebaseerd op een uitgevoerde risicoanalyse bij een groter MKB bedrijf dan wel het leveren van een bijdrage op bovenstaande gebieden voor afdelingen van beursgenoteerde organisaties, OOB's en grote internationaal opererende organisaties.
3. Risicomanagement	Beschrijven en vaststellen van omvang van verschillende vormen van risico's.	Beschrijven van (de werking van) maatregelen en producten ter beheersing van risico's.	Beoordelen en adviseren over risico-management in meer complexe situaties op het terrein van externe en interne risico's bij het groter MKB bedrijf dan wel het leveren van een bijdrage op bovenstaande gebieden voor afdelingen van beursgenoteerde organisaties, OOB's en grote internationaal opererende organisaties.

4. Opstellen van financieel-economisch informatie voor besluitvorming en verantwoording.	Verstrekken van informatie aan het kleinbedrijf.	Leveren van een bijdrage aan de voorbereiding van besluitvorming voor het middenbedrijf (MKB).	Informatie en advies geven bij complexe aangelegenheden binnen het groter MKB bedrijf dan wel het leveren van een bijdrage op bovenstaande gebieden voor afdelingen van beursgenoteerde organisatie, OOB's en grote internationaal opererende organisaties.
Persoonsgerichte vaardigheden	Niveau 1	Niveau 2	Niveau 3
5. Sociale en communicatieve vaardigheden • mondelinge en schriftelijke vaardigheden in het Nederlands en Engels • resultaatgerichtheid • samenwerken • plannen en organiseren • adviesvaardigheden (luisteren en overtuigen) • professioneel kunnen ontvangen van feedback en het geven van feedback (sparringpartner)	Concrete bijdrage leveren aan teambesprekingen; informatie verstrekken en vragen stellen. Concessies doen als het er om gaat tot een gezamenlijk resultaat te komen. Toepassen van de basistheorie mbt mondelinge en schriftelijke communicatie in concrete situaties. Geven van feedback op gedrag van medestudenten en accepteren van feedback.	Bijdrage leveren aan de resultaten van het team en aan de besluitvorming in het team, neemt daarbij zijn eigen doelen en die van anderen mee. Op een constructieve wijze reageren op ideeën van anderen en aansluiten bij de kennis en kunde van teamleden. Blijven meedenken, bijdragen leveren, ook voor een groepstaak die niet van persoonlijk belang is. Effectief communiceren met verschillende interne en externe geledingen. Daarbij rekening houden met de organisatiedoelen. Resultaatgericht werken.	Samenwerken in een beroepsomgeving en meedenken over doelen en inrichting van de organisatie, waaruit eisen voortvloeien die betrekking hebben op de volgende kenmerken: multidisciplinariteit en interdisciplinariteit, klantgerichtheid, multicultureel, collegialiteit, leidinggeven. Communiceren, mondeling en schriftelijk, intern op alle niveaus, effectief en in de gangbare bedrijfstaal, veelal in het Nederlands en/of Engels. (In termen van beroepstaken omvat dat onder meer opstellen en schrijven van plannen en notities, informeren, overleg voeren, draagvlak creëren, stimuleren, motiveren, overtuigen, verwoorden van besluiten).

6. Zelfsturende vaardigheden, houding en gedrag • carrière- en persoonlijke ontwikkeling • professionele beroepshouding, vaktechnische integriteit ("de rechte rug").	Dragen van verantwoording voor het eigen takenpakket, formuleren van eigen doelen. Verantwoording afleggen over de voortgang. Reflecteren op eigen ervaringen wat wijst op betrokkenheid en kritische zelfbeoordeling; ontwikkelen van een beroepshouding met initiatief of ruimte voor normatieve en culturele aspecten, respect voor anderen, een beroepscode en ethische principes voor het professioneel handelen.	Eigen trajecten uitzetten, onderhandelen over de trajecten, verantwoording afleggen over keuzes wat wijst op betrokkenheid en kritische zelfbeoordeling; ontwikkelen van een beroepshouding met initiatief of ruimte voor normatieve en culturele aspecten, respect voor anderen, een beroepscode en ethische principes voor het professioneel handelen.	Sturen en reguleren van de eigen ontwikkeling ten aanzien van leren, resultaatgericht werken, initiatief nemen en zelfstandig optreden; flexibiliteit, nadenken en reflecteren over en verantwoording nemen voor eigen handelen wat wijst op betrokkenheid en kritische zelfbeoordeling; ontwikkelen van een beroepshouding met initiatief of ruimte voor normatieve en culturele aspecten, respect voor anderen, een beroepscode en ethische principes voor het professioneel handelen.
---	--	--	--

Binnen het landelijke opleidingsprofiel zijn beroepsproducten geformuleerd, zie onderstaande tabel. Deze beroepsproducten zijn gekoppeld aan de geformuleerde werkgebieden (competenties 1-4). Er is tevens een koppeling gemaakt van de beroepsproducten aan kennis en vaardigheden.

Werkgebied 1: P&C-cyclus	Werkgebied 2: Informatiesystemen	Werkgebied 3: Risicomanagement	Werkgebied 4: Opstellen informatie
• Strategisch plan • Prestatiemeet-systemen • Planning & control cyclus • Masterbudget • Werkkapitaalbeheer	• Financiële administratie • MIS/ERP • AO-handboek	• Bijdrage leveren aan de risicoanalyse gericht op de uitkomsten van financiële markten • Auditrapport	• Jaarrekening (MKB) • Ondernemingsplan • Interne financiële rapportages en conclusies • Onderzoekrapportages • Adviesrapporten

Het competentieprofiel van de bachelor **Fiscaal, Recht en Economie (voltijd)** dat is overgenomen van het landelijke beroeps- en opleidingsprofiel omvat zes competenties, die na enkele jaren relevante praktijkervaring in de volle breedte worden beheerst.

Beroepsinhoudelijke competenties

I. HBO/BBA Een gedegen theoretische basis.

1. **Werkzaamheden met betrekking tot de aangifte**

De hbo-fiscalist is in staat een aangiftebiljet met betrekking tot de relevante belastingmiddelen op een correcte wijze op te stellen en te beoordelen op kansen en risico's volgens de daarvoor geldende fiscale normen en spelregels.

2. **Controlewerkzaamheden**

De hbo-fiscalist is in staat om jaarstukken te controleren, te analyseren en te beoordelen vanuit de 'fiscale optiek' opdat hij voor zijn cliënt de fiscale positie kan bepalen en de cliënt goed (fiscaal) kan begeleiden bij het inrichten van zijn administratie dan wel een effectieve fiscale controle kan uitvoeren.

De hbo-fiscalist is in staat om commerciële jaarstukken te vertalen naar fiscale jaarstukken en kan deze vertaling doorvoeren.

3. Informeren op fiscaal terrein

De hbo-fiscalist is in staat relevante actuele fiscale nieuwsbronnen cq databases en jurisprudentie te raadplegen, selecteren en onderzoeken om vervolgens de cliënt te kunnen informeren omtrent zijn fiscale positie (zie ook onderzoeksvaardigheden).

4. Werkzaamheden m.b.t. fiscaal-juridisch en financieel advies

De hbo-fiscalist is in staat een cliënt zelfstandig te adviseren danwel een voorbereiding van een advies op te stellen volgens de heersende regelgeving omtrent zijn huidige, respectievelijk gewenste fiscale/ financiële positie, opdat de cliënt dit begrijpt en in staat is op grond daarvan adequate beslissingen te nemen.

5. Vertegenwoordigen op fiscaal terrein

De hbo-fiscalist kan op basis van een eigen selectie van door cliënt of belastingdienst verzamelde gegevens bezwaarprocedures voeren voor de competente instantie opdat de belangen van Belastingdienst of cliënt daarmee worden gediend.

II. HBO/BBA: Een onderzoekend vermogen

6. Onderzoeksvaardigheden

De hbo-fiscalist is in staat te reageren op de voortdurende veranderingen in fiscale wet- en regelgeving. Zijn onderzoekende houding die hieraan ten grondslag ligt, zorgt ervoor dat hij constant op zoek gaat naar het bepalen van een optimale fiscale positie voor de cliënten. Daartoe heeft hij in de opleiding kennis en ervaring opgedaan met methoden en technieken van (praktijkgericht) onderzoek. Ook kan de hbo-fiscalist daarop reflecteren. Hij heeft in de afstudeerfase van de opleiding bewezen dit onderzoekend vermogen in een concrete beroeps/praktijk-situatie te kunnen uitoefenen. Daarnaast draagt hij resultaatgericht bij aan de ontwikkeling van zijn of haar professie in de breedte.

De competentie onderzoeksvaardigheden houdt nauw verband met de meer taakspecifieke competenties 1 tot en met 5.

III. HBO/BBA Een professionele houding

7. Persoonlijke ontwikkeling

De hbo-fiscalist is in staat zijn eigen functioneren te beoordelen teneinde voor zichzelf leer- en verbeterpunten aan te geven zodat hij bij zijn eigen beroepsmatig handelen, houding en motivatie verder kan ontwikkelen. Hij is verder in staat zijn eigen weg te ontwikkelen t.a.v. zijn verdere persoonlijke ontplooiing/carrière binnen de kaders die hem in zijn werkomgeving worden geboden.

8. Sociaal-communicatieve bekwaamheid

De hbo-fiscalist is in staat verworven kennis en inzichten op anderen, zowel binnen als buiten zijn eigen organisatie/werkomgeving in het Nederlands en in het Engels en/of een andere vreemde taal over te dragen (in een gesprek, advies, memo, artikel, scriptie, mondelinge presentatie of ander medium) zodanig dat anderen daar hun voordeel mee kunnen doen. Daarnaast is de hbo-fiscalist bij uitstek een "teamplayer": hij werkt nauw samen met accountants en juristen en specialisten van andere disciplines om de cliënten zo goed mogelijk van dienst te kunnen zijn. De grote stroom van informatie met name via nieuwe (sociale) media vraagt om het vermogen om met deze informatie selectief om te kunnen gaan.

IV. HBO/BBA: Verantwoord handelen

9. *Ethisch normbesef*

De beginnende hbo-fiscalist is in staat op basis van aan hem voorgelegde casuïstiek te onderkennen welke dilemma's kunnen ontstaan in beroeps- en individuele ethische vraagstukken zodanig dat hij zijn eigen positie daarin kan bepalen, zijn standpunt daarover kan formuleren en kan optreden als een betrouwbare beroepsbeoefenaar. Hij of zij weet dat ethisch handelen onderdeel van zijn professioneel vakmanschap is en moet zijn. In de huidige situatie, waarbij het gebrek aan etisch en verantwoord handelen door adviseurs als een van de oorzaken van de kredietcrisis wordt beschouwd, behoeft deze competentie tezamen met competentie 10 extra aandacht.

Toelichting

- hij weet welke ethische aspecten de casus heeft;
- hij heeft inzicht in de beroepscode. Hij waarborgt zijn geheimhoudingsplicht;
- hij kan een zorgvuldige positiekeuze maken in de verhouding tussen klant en belastingheffer;
- hij kan handelen naar de ethische aspecten die samenhangen met de beroepsuitoefening;
- hij kan op ethische wijze omgaan met sociale media;
- hij treedt integer en zorgvuldig op.

10. *Besef van maatschappelijke verantwoordelijkheid*

De hbo-fiscalist kan op basis van zijn inzicht in de maatschappelijke effecten van belastingheffing discussies/gesprekken voeren met collega's en cliënten om zodoende een visie te vormen over effectiviteit en efficiëntie van belastingheffing in nationaal en internationaal/Europees perspectief.

Toelichting

- hij kan aan de hand van de begrippen maatschappelijk verantwoord ondernemen, bedrijfsethiek en duurzaamheid discussies/gesprekken voeren met collega's en cliënten.

Het competentieprofiel van de bachelor Financial Services Management (voltijd) dat is overgenomen van het landelijke beroeps- en opleidingsprofiel omvat zes competenties, die na enkele jaren relevante praktijkervaring in de volle breedte worden beheerst.

Segment 1: werken aan de klant (hij); Competentiegebied 1: diensten verlenen

Competentie 1.1.1.: het adviseren: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is particuliere en zakelijke klanten naar tevredenheid te adviseren.

Competentie 1.1.2.: het verkopen: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is financiële producten te verkopen en daarmee het vooraf vastgestelde commerciële resultaat te behalen.

Competentie 1.1.3.: klantenbestand beheren: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is een klantennetwerk te beheren en te onderhouden.

Competentie 1.1.4.: marktbewerkingsplan opstellen: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is een marktbewerkingsplan voor de verkoop van een financieel product op te stellen.

Segment 1: werken aan de klant (hij); Competentiegebied 2: Het zorgdragen voor nazorg & afwikkeling dienstverlening

Competentie 1.2.1.: productenmanagement (make or buy): De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is een substantiële bijdrage te leveren aan de innovatie van financiële producten.

Competentie 1.2.2.: accepteren of afwijzen: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is om vanuit de afweging rendement, risico en relatie klanten te accepteren of af te wijzen.

Competentie 1.2.3.: administratie verzorgen: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is administratieve handelingen te verzorgen inzake de financiële dienstverlening.

Segment 2: werken aan de organisatie (wij); Competentiegebied 3: werken aan de business

Competentie 2.3.1.: monitoren financieel resultaat: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is een financieel resultaat te monitoren en zowel tussenevaluaties als een eindbalans op te maken.

Competentie 2.3.2.: beleidsdocument schrijven: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is een beleidsdocument te schrijven waarin financiële en commerciële analyses zijn verwerkt.

Competentie 2.3.3.: projectmatig werken: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is vanuit de kern van zijn beroep projectmatig te werken.

Competentie 2.3.4.: bedrijfsprocessen aansturen: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is een bijdrage te leveren aan het verbeteren van bedrijfsprocessen met als doelstelling efficiënter en effectiever te werken.

Competentie 2.3.5.: kwaliteit verbeteren: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is kwaliteit te monitoren en vanuit de uitkomsten met verbeterplannen te komen waarvoor hij draagvlak heeft gecreëerd.

Competentie 2.3.6.: werken met informatietechnologie: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is te werken met veel voorkomende geautomatiseerde systemen en dat hij applicaties in de informatietechnologie initieert.

Segment 2: werken aan de organisatie (wij); Competentiegebied 4: (samen)werken met medewerkers

Competentie 2.4.1.: rapporteren: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is via mondelinge en schriftelijke rapportage zijn beroepsactiviteiten te verantwoorden.

Competentie 2.4.2.: als teamplayer functioneren: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is als een echte teamplayer te functioneren.

Competentie 2.4.3.: coachen: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is medewerkers te coachen.

Segment 2: werken aan de organisatie (wij); Competentiegebied 5: werken vanuit de organisatie

Competentie 2.5.1.: inspelen op externe betrekkingen / internationalisering en globalisering: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is een professionele bijdrage te leveren in de wijze waarop een organisatie communiceert met haar (internationale) omgeving.

Competentie 2.5.2.: inspelen op politiek en economisch beleid: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is in te spelen op de politieke omgeving van zijn organisatie door een bijdrage te leveren in het (ontwikkelen van) internationaal beleid en de doelstellingen van zijn organisatie hierop (mede) af te stemmen.

Competentie 2.5.3.: inspelen op markt- en prijspeilontwikkeling: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is om (beleids)plannen aan te leveren waarmee zijn organisatie inspeelt op actuele markt- en prijspeilontwikkelingen.

Competentie 2.5.4.: ambassadeursrol vervullen: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is op representatieve wijze zijn organisatie te vertegenwoordigen.

Segment 3: werken aan jezelf (ik); Competentiegebied 6: werken aan je eigen professionaliteit

Competentie 3.6.1.: persoonlijk ontwikkelplan aansturen: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is in samenspraak met zijn leidinggevende een geaccepteerde sterkte en zwakte analyse te maken inzake zijn competentiebeheersing en de uitkomsten daarvan vastlegt in een Persoonlijk Ontwikkelingsplan (POP) dat vervolgens leidt tot het voorgenomen resultaat.

Competentie 3.6.2.: reflecteren: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is in staat is om op de effecten van zijn/haar beroepsmatig handelen te reflecteren en met behulp van conclusies voorgenomen veranderingen te realiseren.

Competentie 3.6.3.: benutten van leervermogen : De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is zijn professionaliteit voortdurend te ontwikkelen door gebruik te maken van actuele informatie uit de financiële en zakelijke branche en de uitkomsten daarvan benut tot voordeel van zijn klanten, de organisatie en zijn leerproces.

Segment 3: werken aan professionaliseren (ik); Competentiegebied 7: bijdragen aan de ontwikkeling van de beroepsgroep

Competentie 3.7.1.: artikel schrijven: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is rond het onderwerp financiën en de bedrijfsvoering in de financiële dienstverlening een artikel te schrijven dat (bijvoorbeeld) voor plaatsing in een vakblad in aanmerking komt.

Competentie 3.7.2.: presentatie verzorgen: De beginnend financieel-zakelijk dienstverlener demonstreert dat hij in staat is rond het onderwerp financiën en de bedrijfsvoering in de financiële dienstverlening goed lopende en relevante presentaties te verzorgen.

Competentie 3.7.3.: Toegepast onderzoek en informatie verwerken: De beroepsbeoefenaar is in staat een bijdrage te leveren aan de ontwikkeling van de branche van de financiële dienstverlening, door middel van het uitvoeren van praktisch onderzoek naar aanleiding van een door de beroepspraktijk ervaren probleem, resulterend in een schriftelijk en/of mondelinge rapportage. Hij onderkent daarbij de samenhang in informatie en vertaalt deze naar een duidelijke probleemstelling. Hij gaat methodisch te werk, kan praktisch onderzoek plaatsen in theoretische/conceptuele kaders en toont creativiteit. Hij gaat gestructureerd te werk om tot een afgewogen oordeel of advies t.a.v. de probleemstelling te komen. Zijn adviezen / aanbevelingen kunnen de toets van de SMART-criteria doorstaan en zijn derhalve rijp voor implementatie. De beroepsbeoefenaar kan dit proces reproduceren en schriftelijk (in de vorm van een artikel of een rapport) en mondeling (met behulp van moderne technieken) presenteren.

BIJLAGE III Schematisch overzicht opleidingsprogramma's

Curriculumoverzicht BE-voltijd, cursusjaar 2013-2014

studiejaar 1	Blok 1.1: De adviseur Competenties (niveau): 1 (1), 6 (1)	EC	T	Blok 1.2: De onderzoeker Competenties (niveau): 4 (1), 5 (1), 6 (1)	EC	T	Blok 1.3: De internationale ondernemer Competenties (niveau): 2 (1), 3 (1), 5 (1)	EC	T	Blok 1.4: De specialist Competenties (niveau): 2 (1), 4 (1)	EC	T
	Financieel Management: - Financieel Management 1 - Financieel Management 1 - Excel Belastingrecht 1 Recht 1 Rapporteren Project Zonnestraal: - Project Zonnestraal - CMV	- 2 1 2 2 3 - 4 1	S S* S S O* O O*	Onderzoek: - Onderzoeksvaardigheden - Statistiek Bedrijfsadministratie 1 Management Accounting 1 Logistiek & Auditing 1 Slb 1 Startvaardigheden: - Engels - Nederlands - Rekenen	- 2 3 3 3 2 1 1 S S S	S S S S S O* S S S	Presenteren Engels 1 Algemene Economie Gedrag, Management & Organisatie 1 Slb 2 Project Schelpenburcht: - Project Schelpenburcht - CMV	2 2 3 3 1 - 3 1	O * S S S O * O O *	Bedrijfsadministratie 2 - Bedrijfsadministratie 2a - Bedrijfsadministratie 2b Financieel Management - Financieel Mngmt 2a - Financieel Mngmt 2b/Excel Bestuurlijke Informatievoorziening - BIV a - BIV b/Access Recht 2 * Opleidingsspecifiek Onderdeel	- 2 1 - 2 1 - 3 1 2 3	S O* S S* S O* S O
	15			15			15			15		
studiejaar 2	Blok 2.1: De interne organisatie Competenties (niveau): 2 (2)	EC	T	Blok 2.2: De organisatie en haar omgeving Competenties (niveau): 5 (2), 6 (2)	EC	T	Blok 2.3: Planning en budgettering Competenties (niveau): 1 (3), 2 (1), 4 (2)	EC	T	Blok 2.4: Bedrijfsinformatie en bedrijfssturing Competenties (niveau): 2 (3), 6 (3)	EC	T
	Project 2.1 MVO - cmv - opdrachten Organisatiekunde Bedrijfsadministratie 3 - practicum Bestuurlijke informatievoorziening Sociaal Recht Belastingrecht 2	1 1 2 2 1 3 3 2	O O O S O S S S	Project 2.2.Externe analyse Algemene Economie 2 Bedrijfscommunicatie/ Nederlands Onderzoeksvaardigheden Engels Marketing Slb 3	3 3 2 2 2 2 1	O S S S/ O S S O	Project 2.3: HanzeCar bv Hanzecar Navision BIV 4 Bedrijfseconomie Logistiek	4 1 2 2 4 2	O O* O* S S S	Project 2.4: Navision CMV 2.4 BIV 5A (THEORIE) BIV 5C (OPDRACHT) BAD 4 Informatietechnologie	3 2 3 1 4 2	O O* S O* S O*
	Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15	
jaar	Blok 3.1: Financieren en financiële markten Competenties (niveau): 3 (2), 4 (3)	EC	T	Blok 3.2: De Jaarrekening Competentie (niveau): 2 (2), 4 (2)	EC	T	Blok 3.3: Stage Competenties (niveau): 1 t/m 4 (2) ¹ , 5 & 6 (2)	EC	T	Blok 3.4: Stage Competenties (niveau): 1 t/m 4 (2) ¹ , 5 & 6 (2)	EC	T

	Project 3.1: Integrale beroepsopdracht 3.1	4	O*	Project 3.2: Integrale beroepsopdracht 3.2	2	O*	Stage		Stage	29	O*	
	Onderneming Financiering 1	4	S	Externe verslaggeving 1	5	S			SLB jaar 3	1	O*	
	Financiële Markten	4	S	Belastingrecht 3	4	S						
	Engels 2	3	O*	(vennootschapsbelasting)	2	S						
				Ondernemingsrecht 1	2	O*						
				CMV								
	Totaal	15		Totaal	15		Totaal	0	Totaal	30		
studiejaar 4	Blok 4.1: Keuzeruimte I	EC	T	Blok 4.2: Keuzeruimte II	EC	T	Blok 4.3: Afstuderen I	EC	T	Blok 4.4: Afstuderen II	EC	T
	Competenties afhankelijk van keuze			Competenties afhankelijk van keuze			Competenties (niveau): 1, 2, 4 (3) ¹ , 3, 5, 6 (3)			Competenties (niveau): 1, 2, 4 (3) ¹ , 3, 5, 6 (3)		
	Keuzeruimte	15		Keuzeruimte	15		Afstudeeropdracht	8		Afstudeeropdracht	10	O
	Diversen			Diversen			Beleggen	2	O	Beleggen	2	S
							Risicomanagement	2	S	Risicomanagement	2	O*
							CMV	3	O	SLB jaar 4	1	O*
	Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15	Totaal	15		

¹ Van de genoemde competenties maakt de student een selectie, die past bij de competentieontwikkeling van de student. Alle competenties worden op niveau 3 afgerond.

Curriculumoverzicht BE-deeltijd, cursusjaar 2013-2014

studiejaar 1	Blok 1.1: De Binnenkant van een organisatie Competenties (niveau): 2 (2), 4 (2)	EC	T	Blok 1.2: De organisatieomgeving Competenties (niveau): 3 (1), 4 (2)	EC	T	Blok 1.3: Financiën en het bedrijfsproces Competenties (niveau): 1 (2), 2 (2)	EC	T	Blok 1.4: Organisatie en Operations Management Competenties (niveau): 1 (1), 5 (1)	EC	T
	Action Learning 1.1 Bedrijfsadministratie 1 Management Accounting & Control 1 Recht 1 Sib 1	5 3 3 1 1	O S S O*	Action Learning 1.2 Algemene Economie 1 Kwantitatieve Method./Statistiek Engels 1 Marketing	4 4 3 2 2	O S S S S	Action Learning 1.3 Bedrijfsadministratie 2 Bestuurlijke informatievoorziening 1 Belastingrecht 1 Sib 2	4 3 3 4 1	O S S O*	Action Learning 1.4 Bedrijfscommunicatie en Nederlands 1 Logistiek 1 Management & Organisatie 1 Sib 3	6 2 3 3 1	O S S S O*
	Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15	
studiejaar 2	Blok 2.1: Informatievoorziening en Human Resource Management Competenties (niveau): 1 (2), 2 (2)	EC	T	Blok 2.2: Plannen en budgetteren Competenties (niveau): 3 (2), 4 (3)	EC	T	Blok 2.3: Informatievoorziening & Financiering Competenties (niveau): 2 (2), 5 (1)	EC	T	Blok 2.4: Externe Verantwoording Competenties (niveau): 4 (2), 6 (2)	EC	T
	Action Learning 2.1 BIV 2 Bedrijfsadministratie 3 Management en Organisatie 2	4 3 5 3	O S S S	Action Learning 2.2 Financiering 1 MAC 2 Recht 2 Sib 4	4 4 4 2 1	O S S S O*	Action Learning 2.3 BIV 3 Enterprise Resource Planning Engels 2	6 2 4 3	O S S S	Action Learning 2.4 Externe Verantwoording Belastingrecht 2 CMV 1	6 4 2 3	O S S O*
	Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15	
studiejaar 3	Blok 3.1: Geld, kapitaal en financiële markten Competenties (niveau): 3 (3), 4 (2)	EC	T	Blok 3.2: Management Control en informatiemanagement Competenties (niveau): 1 (3), 2 (3)	EC	T	Blok 3.3: Ketenbeheersing en workflowmanagement Competenties (niveau): 1 (2), 2 (2)	EC	T	Blok 3.4: Keuzeruimte Competenties afhankelijk van keuze	EC	T
	Action Learning 3.1 Financiering 2 Financiële Markten 1	6 4 5	O S S	Action Learning 3.2 MAC 3 Kwaliteitszorg Informatiemanagement en Business Intelligence Sib 5	6 3 3 2 1	O S S S O*	Action Learning 3.3 Procesmanagement en ketenintegratie Workflowmanagement Engels 3 Sib 6	6 3 2 3 1	O O O O O*	Keuzeruimte	15	O*
	Totaal	0		Totaal	30		Totaal	15		Totaal	15	
jaar 4	Blok 4.1: Keuzeruimte Competenties (niveau): Afhankelijk van keuze	EC	T	Blok 4.2: Praktijkstage Competenties (niveau): 1 t/m 6 (2)	EC	T	Blok 4.3: Praktijkstage /afstuderen Competenties (niveau): 3, 5, 6 (3), facultatief: 1, 2, 4 (3)	EC	T	Blok 4.4: Afstuderen Competenties (niveau): 3, 5, 6 (3), facultatief: 1, 2, 4 (3)	EC	T

	Keuzeruimte	15	O*	Stage 1 (tussenevaluatie)	15	O*	Stage 2 (eindbeoordeling) Afstudeeronderzoek 1	9 6	O O*	Afstudeeronderzoek 2 (eindbeoordeling)	15	O
	Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15	

Curriculumoverzicht FRE-voltijd, cursusjaar 2013-2014

	Blok 1.1: De adviseur Competenties (niveau): 2 (1), 4 (1)	EC	T	Blok 1.2: De onderzoeker Competenties (niveau): 6 (1), 7 (1), 8 (1)	EC	T	Blok 1.3: De internationale ondernemer Competenties (niveau): 4 (1), 8 (1)	EC	T	Blok 1.4: De specialist Competenties (niveau): 2 (1), 4 (1)	EC	T
studiejaar 1	Financieel Management: - Financieel Management 1 - Financieel Management 1/Excel Belastingrecht 1 Recht 1 Rapporteren Project Zonnestraal: - Project Zonnestraal - CMV	- 2 1 2 2 3 - 4 1	S S* S S O* O O*	Onderzoek: - Onderzoeksvaardigheden - Statistiek Bedrijfsadministratie 1 Management Accounting 1 Logistiek & Auditing 1 Slb 1 Startvaardigheden: - Engels - Nederlands - Rekenen	- 2 3 3 3 2 1 1 S S S	S S S S S O* S S S	Presenteren Engels 1 Algemene Economie Gedrag, Management & Organisatie 1 Slb 2 Project Schelpenburcht: - Project Schelpenburcht - CMV	2 2 3 3 1 - 3 1	O* S S S O* O O*	Bedrijfsadministratie 2 - Bedrijfsadministratie 2a - Bedrijfsadministratie 2b Financieel Management - Financieel Mngmt 2a - Financieel Mngmt 2b/Excel Bestuurlijke Inf. voorziening - BIV a - BIV b/Access Recht 2 Opleidingsspecifiek Ond.	- 2 1 - 2 1 - 3 1 2 3	S S O* S S* - S O* S S O
	Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15	
studiejaar 2	Blok 2.1: De interne organisatie Competenties (niveau): 2 (2)	EC	T	Blok 2.2: De organisatie en haar omgeving Competenties (niveau): 5 (2), 6 (2)	EC	T	Blok 2.3: Fiscaal ondernemerschap Competenties (niveau): 1 (2), 4 (2), 5 (2)	EC	T	Blok 2.4: De particulier i/d belastingheffing Competenties (niveau): 4 (2), 6 (2)	EC	T
	Project 2.1 MVO - cmv - opdrachten Organisatiekunde Bedrijfsadministratie 3 - practicum Bestuurlijke Informatie Voorziening Sociaal Recht Belastingrecht 2	1 1 2 2 1 3 3 2	O O S S O S S S	Project 2.2. Externe Analyse Algemene Economie 2 Bedrijfscommunicatie/Nederlands Onderzoeksvaardigheden Engels Marketing Slb 3	3 3 2 2 2 2 1	O S S/O S S S O	Project 2.3: Belastingaangifte ondernemer IB-Winst uit onderneming Omzetbelasting Loonbelasting/Sociale Verzekeringen Formeel Belastingrecht	4 4 2 3 2	O S S S* S	Project 2.4: Financieel plan Estate Planning civiel (Huwelijksvermogens- en Erfrecht) Estate Planning fiscaal (Successierecht) Privaatrecht (vermogensrecht) IB-particulier Oudedagsvoorziening	3 2 2 2 4 2	O S S S S S
	Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15	
studiejaar 3	Blok 3.1: Financieren en financiële rapportage Competenties (niveau): 2 (1), 4 (2), 8 (2)	EC	T	Blok 3.2: Financiële Rapportage (extern) Competenties (niveau): 1 (2), 5 (3), 9 (2)	EC	T	Blok 3.3: Praktijkoriëntatie 1: Bij de belastingdienst Competenties (niveau): 1 (2), 7 (2), 10 (2)	EC	T	Blok 3.4: Belastingen in een internationaal perspectief Competenties (niveau): 3 (2), 4 (2)	EC	T
	Financiering			Project 3.2: Integrale	3	O	Stage belastingdienst	14	O*	Integrale opdr OB/IBR &	3	O

	-Financiering	3	S	beroepsopdracht 3.2	2	S	SLB jaar 3	1	O	ER	3	S
	-opdracht financiering	1	O*	IB Winst/ Samenwerkingsvormen						Overdrachtsbelasting BRV	1	S
	Inleiding Financiële markten	2	S	Bijzondere positie DGA	3	S				Europees Recht	1	O
	Ondernemingsrecht	3	S	Verdieping VPB	2	S				Europees Recht	2	O
	Inleiding VPB	2	S	Beroepsvaardigheden	2	O*				(presentatie)	5	S
	Inleiding Externe	2	S	Omzetbelasting 2	3	S				Engels		
	Verslaggeving	2	O*							Internationaal		
	CMV									Belastingrecht		
	Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15	
studiejaar 4	Blok 4.1: Keuzeruimte I	EC	T	Blok 4.2: Keuzeruimte II	EC	T	Blok 4.3: Praktijkoriëntatie 2 & Afstudeerfase (I)	EC	T	Blok 4.4: Praktijkoriëntatie 2 & Afstudeerfase (II)	EC	T
	Competenties afhankelijk van keuze			Competenties afhankelijk van keuze			Competenties (niveau): 1 t/m 4, 6 t/m 10 (3)			Competenties (niveau): 1 t/m 4, 6 t/m 10 (3)		
	Keuzevakken			Keuzevakken			Stage			Stage (incl. 5 EC AO)	18	O*
							Afstudeeropdracht			Afstudeeropdracht	10	O
							Taxweek	1	O*	Slb jaar 4	1	O*
	Totaal	15		Totaal	15		Totaal	1		Totaal	29	

Curriculumoverzicht FSM-voltijd, cursusjaar 2013-2014

studiejaar 1	Blok 1.1: De adviseur Competentie (niveau): 1 (1), 3 (1), 5 (1)	EC	T	Blok 1.2: De onderzoeker Competentie (niveau): 6 (1), 7 (1)	EC	T	Blok 1.3: De internationale ondernemer Competentie (niveau): 4 (1), 5 (1)	EC	T	Blok 1.4: De specialist Competentie (niveau): 3 (1), 7 (1)	EC	T
	Financieel Management: - Financieel Management 1 - Financieel Management 1/Excel Belastingrecht 1 Recht 1 Rapporteren Project Zonnestraal: - Project Zonnestraal - CMV	- 2 1 2 2 3 - 4 1	S S* S S O* O O*	Onderzoek: - Onderzoeksvaardigheden - Statistiek Bedrijfsadministratie 1 Management Accounting 1 Logistiek & Auditing 1 Slb1 Startvaardigheden: - Engels - Nederlands - Rekenen	- 2 3 3 2 1 1 S S S	S S S S O* S S S	Presenteren Engels 1 Algemene Economie Gedrag, Management & Organisatie 1 Slb2 Project Schelpenburcht: - Project Schelpenburcht - CMV	2 2 3 3 1 - 3 1	O * S S O * O O *	Bedrijfsadministratie 2 - Bedrijfsadministratie 2a - Bedrijfsadministratie 2b Financieel Management - Financieel Management 2a - Financieel Management 2b/Excel Bestuurlijke Informatievoorziening - BIV a - BIV b/Access Recht 2 Opleidingsspecifiek Onderdeel	- 2 1 - 2 1 3 1 2 3	O S O* S S* S O S* O
	Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15	
studiejaar 2	Blok 2.1: De interne organisatie Competentie (niveau): 3 (2), 6 (2),	EC	T	Blok 2.2: De organisatie en haar omgeving Competentie (niveau): 2 (2), 5 (2), 7 (2)	EC	T	Blok 2.3: Bank- en Verzekeringswezen Competentie (niveau): 1 (1), 2 (1), 3 (2), 5 (2)	EC	T	Blok 2.4: Financieel Advies Competentie (niveau): 1 (2), 2 (2), 6 (2)	EC	T
	Project 2.1: MVO - cmv - opdrachten Organisatiekunde Bedrijfsadministratie 3 - practicum Basismodule WFT Sociaal Recht Belastingrecht 2	1 1 2 2 1 3 3 2	O O S S O S S S	Project 2.2: Externe Analyse Algemene Economie 2 Bedrijfscommunicatie/Nederlands Onderzoeksvaardigheden 2 Engels Marketing Slb 3	3 3 2 2 2 2 1	O S S S/ O S S O	Bankleer 1 Bankleer 2 Opdracht Bankleer Schadeverzekering 1 (part.) Schadeverzekering 2 (bedr.) Opdracht Schadeverzekering Inkomen	4 1 2 2 2 2 2	S S S O S S S	Project 2.4: Financieel Advies Sollicitatietraining Estate Planning civiel Woningfinanciering Vermogensopbouw	3 1 2 3 6	O O* S S S
	Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15	
studiejaar 3	Blok 3.1: Financieren en (financiële) rapportage Competentie (niveau): 1 (2), 3 (2), 5 (2), 6 (2)	EC	T	Blok 3.2: Financieren en Beleggen Competentie (niveau): 1 (2), 2 (2), 5 (2), 6 (2)	EC	T	Blok 3.3: Financiële dienstverlening Competentie (niveau): 1 (3), 2 (3), 6 (2)	EC	T	Blok 3.4: Oriënterende stage Competentie (niveau): 1 (2), 4 (2), 6 (2)	EC	T
	Financiering Financiering Opdracht Financiering	3 3 1	S S O*	Project 3.2: Opdracht Zakelijke Kredietverlening Zakelijke Kredietverlening	2 4	O* S	Int. Banking and Insurance 1A Int. Banking and Insurance 1B Project IBI 1C	2 2 1	S S O*	Oriënterende stage Slb 7	14 1	O* O*

	Inleiding Financiële markten	2	S	Estate Planning fiscaal	2	S	Project IBI 2C (Engels)	2	O*			
	Ondernemingsrecht	3	S	Engels 3	3	O	Project Financiële Planning 1	4	S			
	Inleiding VPB	2	S	Fin. Markten en Beleggen			Project Methoden en	2	O*			
	Inleiding Externe verslaggeving	2	S	Fin. Markten en Beleggen	3	S	technieken 1	2	O			
	CMV	2	O*	Opdracht Fin. Markten en Beleggen	1	O	Project Methoden en technieken 2					
	Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15		Totaal	15	
studiejaar 4	Blok 4.1: Keuzeruimte I Competentie (niveau): facultatief	EC	T	Blok 4.2: Keuzeruimte II Competentie (niveau): facultatief	EC	T	Blok 4.3: Praktijkoriëntatie II & Afstudeerfase Competentie (niveau): 1 (3), 3 t/m 7 (3)	EC	T	Blok 4.4: Praktijkoriëntatie II & Afstudeerfase Competentie (niveau): 1 (3), 2 (2), 3 t/m 7 (3)	EC	T
	Keuzevakken			Keuzevakken			Stage Afstudeeropdracht			Afstudeeropdracht Stage Permanente Educatie Studieloopbaanbegeleiding	14 13 2 1	O O* O* O*
										8		
	Totaal	15		Totaal	15		Totaal	0		Totaal	30	

BIJLAGE IV Programma, werkwijze en beslisregels

Auditprogramma Beperkte Opleidingsbeoordeling t.b.v. hbo-bacheloropleiding Accountancy, Hanzehogeschool Groningen

Hogeschool: Hanzehogeschool

Instituut: Instituut voor Financieel Economisch Management

Opleiding: Bedrijfseconomie, Fiscaal, Recht & Economie en Financieel Service Management

Het betreft een geclusterde audit van de (kleinschalige) hbo-bacheloropleidingen Bedrijfseconomie, Fiscaal Recht en Economie en Financial Services Management van Hanzehogeschool Groningen. Deze opleidingen worden samen met de hbo-bacheloropleiding Accountancy gezamenlijk aangestuurd, kennen grotendeels een gezamenlijk programma voor de eerste twee studiejaar, er bestaat overlap in het docententeam en ze maken gebruik van dezelfde voorzieningen.

Auditpanel

Het hele auditpanel is tijdens beide auditdagen aanwezig. Vandaar de mogelijkheid om tijdens enkele gesprekken het auditteam op te splitsen; waar een deel van het panel het gesprek voert en het andere deel materialen inzielt of at random lessen bezoekt. Tijdens de auditdag wordt dit door het panel besloten. Van tevoren ontvangt het auditpanel dan ook graag een lijstje met mogelijkheden tot at random lessenbezoek.

Naam	Rol	Opleiding
De heer drs. R.B. van der Herberg (Ruud)	Voorzitter	-
De heer drs. P.A.J. Verbaas (Peter)	Lid	FSM
Mevr. mr. M.J. Wittenhorst (Marieke)	Lid	FRE
Dhr. drs. J.H.C. Bakker (Joost)	Lid	BE
De heer drs. J.H. van Aken (Jos)	Lid	BE, FRE en FSM
Dhr. E.J.F. van Kempen (Erik)	Studentlid	-
Mevr. I.M. Gies Broesterhuizen (Inge)	Secretaris	-

In de bijlage staan de namen van gesprekspartners van de Hanzehogeschool Groningen.

Varianten

Naam	Varianten
Bedrijfseconomie	Voltijd en Deeltijd ³³
Fiscaal, Recht en Economie	Voltijd
Financieel Service Management	Voltijd

³³ Bedrijfseconomie Duaal is in afbouw (einde opleiding volgens het croho 31-0-2014) en heeft in september 2009 de laatste instroom gehad (volgens het croho in april 2010).

Programma

Dag 1

Locatie: Van OlstToren (gebouw L), Zernikeplein 7, 9747 AS Groningen

Datum: 30 september 2013

Tijd	Lokaal	Gesprekspartners	Auditpanel	Gespreksonderwerpen
12.00 – 12.15	Ruimte A	Inloop & ontvangst auditteam	Iedereen	
12.15 – 13.15	Ruimte A	Werklunch auditteam	Iedereen	Intern overleg auditteam
13.15 – 14.30	Ruimte A	Management FEM <i>Kennismaking MT en vaststellen agenda + Aspecten van nieuwe accreditatiestelsel benoemen</i>	Iedereen	<u>Gespreksonderwerpen:</u> eigenheid opleiding – ambities - hbo-niveau - relatie beroepenveld – internationalisering - onderzoeksdimensie -
14.30 – 15.45	Ruimte A	Examencommissie/toetscommissie FEM	R.B. van der Herberg J.H. van Aken M.J. Wittenhorst J.H.C. Bakker I.M. Gies Broesterhuizen	<u>Gespreksonderwerpen:</u> Bevoegdheden en taken examencommissie en toetscommissie - rol in de interne kwaliteitszorg toetsing - – resultaten -
	Kamer materiaal-inzage	At random lessenbezoek en/of materiaal inzage BE, FRE en FSM	P.A.J. Verbaas E.J.F. van Kempen	Zie aandachtspuntenlijst
15.45 – 16.00	Ruimte A	Pauze	Iedereen	Interne terugkoppeling
16.00 – 17.00	Ruimte A	Onderwijs en Onderzoek FEM Lectoraat Duurzaam Financieel Management + Kenniscentrum Ondernemerschap	R.B. van der Herberg P.A.J. Verbaas J.H. van Aken M.J. Wittenhorst I.M. Gies Broesterhuizen	<u>Gespreksonderwerpen:</u> lectoraat en kenniskring - onderzoek doen – onderzoekslijn – onderzoeksvaardigheden – interactie onderwijs en onderzoek
	Kamer materiaal-inzage	At random lessenbezoek en/of materiaal inzage BE, FRE en FSM	J.H.C. Bakker E.J.F. van Kempen	Zie aandachtspuntenlijst
17.00 – 17.15	Ruimte A	Pauze	Iedereen	Interne terugkoppeling
17.15 – 18.15	Ruimte A	Werkveldvertegenwoordiging en Alumni BE	J.H.C. Bakker J.H. van Aken E.J.F. van Kempen	<u>Gespreksonderwerpen Werkveld:</u> contacten met opleiding over onder andere: actuele ontwikkelingen en doorvertaling naar programma - andere wensen vanuit het werkveld – eigen inkleuring opleiding - stage en begeleiding – onderzoekscomponent – niveau <u>Gespreksonderwerpen Alumni:</u> o.a. kwaliteit en relevantie van de opleiding (programma, docenten) - functioneren in de praktijk of vervolgopleiding

Tijd	Lokaal	Gesprekspartners	Auditpanel	Gespreksonderwerpen
	Ruimte B	Werkveldvertegenwoordiging en Alumni FRE en FSM <i>Nb. Hebben zo nu en dan gezamenlijk WAC overleg op thema's.</i>	R.B. van der Herberg P.A.J. Verbaas M.J. Wittenhorst I.M. Gies Broesterhuizen	<u>Gespreksonderwerpen Werkveld:</u> contacten met opleiding over onder andere: actuele ontwikkelingen en doorvertaling naar programma - andere wensen vanuit het werkveld – eigen inkleuring opleiding - stage en begeleiding – onderzoekscomponent – niveau <u>Gespreksonderwerpen Alumni:</u> o.a. kwaliteit en relevantie van de opleiding (programma, docenten) - functioneren in de praktijk of vervolgopleiding
18.15 – 18.45	Ruimte A	Interne terugkoppeling: bepaling voorlopige beoordeling	Iedereen	

Dag 2

Locatie: Van OlstToren (gebouw L), Zernikeplein 7, 9747 AS Groningen

Datum: 1 oktober 2013

Tijd	Lokaal	Gesprekspartners	Auditpanel	Gespreksonderwerpen
08.15 – 08.30	Ruimte A	Inloop & ontvangst auditteam	Iedereen	
08.30 – 09.30	Ruimte A	Intern overleg auditteam	Iedereen	
09.30 – 10.30	Ruimte A	Docenten BE vt en dt ³⁴ Samenhangende onderwijsleeromgeving	R.B. van der Herberg J.H.C. Bakker J.H. van Aken I.M. Gies Broesterhuizen E.J.F. van Kempen	<u>Gespreksonderwerpen:</u> realisatie samenhangende onderwijsleeromgeving - inhoud en vormgeving programma – eigen inkleuring programma - keuze werkvormen – onderzoekslijn – stage - internationale component - beoordelen en toetsen - borging niveau - aansluiting instromers – relatie docenten beroepenveld – eigen deskundigheid docenten - opleidingsspecifieke voorzieningen
	Kamer materiaal- inzage	At random lessenbezoek en/of materiaal inzage BE, FRE en FSM	M.J. Wittenhorst P.A.J. Verbaas	Zie aandachtspuntenlijst
10.30 – 10.45	Ruimte A	Pauze	Iedereen	Interne terugkoppeling
10.45 – 11.45	Ruimte A	Studenten BE vt, o.a vanuit de opleidingscommissie	R.B. van der Herberg J.H.C. Bakker E.J.F. van Kempen	<u>Gespreksonderwerpen:</u> kwaliteit en relevantie programma - studeerbaarheid - aansluiting - toetsen en beoordelen - kwaliteit docenten - opleidingsspecifieke voorzieningen – eigen producten
	Ruimte B	Studenten BE dt, o.a vanuit de opleidingscommissie	J.H. van Aken M.J. Wittenhorst P.A.J. Verbaas I.M. Gies Broesterhuizen	
11.45 – 12.45	Ruimte A	Spreekuur docenten/studenten FEM	R.B. van der Herberg	-
	-	Rondleiding opleidingsspecifieke voorzieningen Sybren Hogewerf ³⁵	P.A.J. Verbaas E.J.F. van Kempen	-
	Kamer materiaal- inzage	Materiaal inzage BE, FRE en FSM	J.H.C. Bakker J.H. van Aken M.J. Wittenhorst I.M. Gies Broesterhuizen	Zie aandachtspuntenlijst
12.45 – 13.45	Ruimte A	Lunch auditteam	Iedereen	Interne terugkoppeling

³⁴ De opleiding BE kent een gezamenlijk docententeam voor de voltijd- en deeltijdopleiding, waardoor een parallelsessie niet nodig is.

³⁵ Dit is alumnus van de opleiding Bedrijfseconomie en thans bezig met een master Accountancy en controlling aan de Rijksuniversiteit Groningen en wordt bij het Instituut FEM ingezet als onderwijsondersteuner.

Tijd	Lokaal	Gesprekspartners	Auditpanel	Gespreksonderwerpen
13.45 – 14.45	Ruimte A	Docenten FRE vt en FSM vt ³⁶ Samenhangende onderwijsleeromgeving	R.B. van der Herberg M.J. Wittenhorst P.A.J. Verbaas J.H. van Aken I.M. Gies Broesterhuizen	Gespreksonderwerpen: realisatie samenhangende onderwijsleeromgeving - inhoud en vormgeving programma – eigen inkleuring programma - keuze werkvormen – onderzoekslijn – stage - internationale component - beoordelen en toetsen - borging niveau - aansluiting instromers – relatie docenten beroepenveld – eigen deskundigheid docenten - opleidingsspecifieke voorzieningen
	Kamer materiaal- inzage	At random lessenbezoek en/of materiaal inzage BE, FRE en FSM	J.H.C. Bakker E.J.F. van Kempen	Zie aandachtspuntenlijst
14.45 – 15.00	Ruimte A	Pauze	Iedereen	Interne terugkoppeling
15.00 – 16.00	Ruimte A	Studenten FRE vt, o.a vanuit de opleidingscommissie	R.B. van der Herberg M.J. Wittenhorst E.J.F. van Kempen	Gespreksonderwerpen: kwaliteit en relevantie programma - studeerbaarheid - aansluiting - toetsen en beoordelen - kwaliteit docenten - opleidingsspecifieke voorzieningen – eigen producten
	Ruimte B	Studenten FSM vt, o.a vanuit de opleidingscommissie	P.A.J. Verbaas J.H. van Aken J.H.C. Bakker I.M. Gies Broesterhuizen	
16.00 – 16.15	Ruimte A	Interne terugkoppeling: bepaling pending issues Inzien materiaal	Iedereen	Interne terugkoppeling
16.15 – 16.45	Ruimte A	Pending issues <i>(alle gesprekspartners FEM zijn hiervoor beschikbaar)</i>	Iedereen	
16.45 – 17.45	Ruimte A	Interne terugkoppeling: bepaling beoordeling	Iedereen	
17.45	Ruimte A	Terugkoppeling	Iedereen	

Namen gespreksdelegaties

Management

Mevrouw drs. M.C.J. van Os (Marian)

vice-voorzitter College van Bestuur
Hanzehogeschool Groningen

Mevrouw mr. J.W.M. Gomashie (Jacqueline)

(in dienst per 01-09-2012 ad interim dean, per 1-8-2013 dean)

dean Instituut FEM

Mevrouw mr. F.G.H. Mulder (Linda)

(in dienst per 01-02-2012)

teamleider opleidingen Accountancy en
Fiscaal Recht & Economie

Mevrouw drs. W.F. Berends (Wia)

(in dienst per 06-05-2013)

teamleider opleidingen
Bedrijfseconomie en Financial Services
Management
teamleider propedeuse

De heer drs. A. Hazekamp (Arend)

(in dienst per 01-05-2013)

Mevrouw N.F.M. Beek-Filius (Francina)

(in dienst per 01-02-2013)

teamleider ondersteunend team

In de Kritische Reflectie staat de teamindeling van het management zoals die ten tijde van het opleveren van de Kritische Reflectie ingericht was. Bovengenoemde indeling van het management (m.u.v. Mevrouw M. van Os) is in werking per 1 september 2013.

³⁶ De opleiding FRE en FSM kennen deels een gezamenlijk docententeam, waardoor een parallelsessie niet nodig is.

Voor de volledigheid van de informatie is de indiensttreding van de management teamleden eveneens toegevoegd.

Examencommissie en toets commissie

De heer mr. J.G.H. Sillen (Joep)	Voorzitter examencommissie, docent AC
Mevrouw mr. H.L. Houwer-Maat (Rietje)	Lid examencommissie, docent AC
Mevrouw drs. J.G. Meinardi (Janneke)	Voorzitter toets commissie, stage- en afstudeercoördinator FEM, Docent AC
Mevrouw drs. R.F. Elgersma (Remke)	Lid toets commissie, lid toelatingscommissie

Onderwijs en onderzoek

Mevrouw dr. M.F. Boersma (Margreet)	Lector, lectoraat Duurzaam Financieel Management
De heer drs. J. Houkes (Jannes)	Docent BE, deelname in kenniskring, lid IMR (per 1-8-13 hogeschooldocent Onderzoeksvaardigheden)
Mevrouw drs. R.A. Benedictus (Roelfke)	Docent FSM, deelname in kenniskring, coördinator dual programma AC, lid IMR
Mevrouw drs. W. Rutkens-Oudman RA (Linda)	Docent AC, lid kenniskring
Mevrouw mr. A.R. Benedictus (Alieke)	Hogeschooldocent FRE, stage- en afstudeercoördinator FRE, deelname in kenniskring lectoraat

Werkveldvertegenwoordiging en alumni

Werkveld FSM/FRE

De heer R. Korendijk (Rob)	Zwitser Leven (lid Werkveldadviescommissie FSM)
De heer J. Hommes (John)	Aksos, (opdrachtgever stage en afstuderen FRE)

Alumni FSM

De heer A. de Jong (Anko)	Afgestudeerd in 2011, adviseur particuliere relaties ABN AMRO
Mevrouw G.M.R. Ploeg (Rowena)	Afgestudeerd in 2013, werkzaam bij Rabobank Noordenveld West Groningen

Alumni FRE

De heer E.J. Tiggelaar (Egbert)	Afgestudeerd in 2012, werkzaam bij Ernst & Young
---------------------------------	--

Werkveld BE voltijd en deeltijd

De heer J.H. Luis (Arjan)	Gasunie (Lid werkveldadviescommissie BE)
De heer drs. P. Fennema RC/EMFC (Pieter)	UMCG (lid werkveldadviescommissie BE)
De heer drs. K. van der Wal (Klaas)	Gemeente Groningen (Lid werkveldadviescommissie)

Alumni BE voltijd

R. Somhorst (Robin)	Afgestudeerd in 2012, consultant bij PWC
H.H. Kampinga (Henriette)	Afgestudeerd in 2012, studie RUG
D.D. Haamke (Daniel)	Afgestudeerd in 2013, Adviseur ING

Docenten

Docenten BE voltijd en deeltijd

Mevrouw drs. M.J. Schurink-Groeneveld (Marieke)	Docent BE, deeltijd coördinator (per 1-8-13 hogeschooldocent)
---	---

De heer drs. J. Houkes (Jannes)	Financiering en Beleggen per 1-8-2013) Docent BE, deelname in kenniskring, lid IMR (per 1-8-13 hogeschooldocent Onderzoeksvaardigheden)
De heer drs. M.H. Stehouwer(Maarten)	Docent BE
De heer drs. S.D. Jensen (Sonni)	Docent BE, lid opleidingscommissie
De heer drs. N.A. ten Kate RA RE (Niek)	Docent BE
Mevrouw drs. J.A. Wubs (Anneriet)	Docent FSM, deeltijd betrokkenheid
Mevrouw drs. J.G. Meinardi (Janneke)	Docent AC, stage- en afstudeercoördinator FEM, voorzitter toetscommissie
<u>Docenten FRE en FSM</u>	
Mevrouw mr. A.R. Benedictus (Alieke)	Hogeschooldocent FRE, stage- en afstudeercoördinator FRE, deelname in kenniskring lectoraat
De heer mr. M.J. Bakker (Hans)	Docent FRE
Mevrouw A.I. Inia (Aukje)	Docent FRE, voorzitter opleidingscommissie
De heer H. de Vries (Harry)	Docent FRE
De heer H.B. Benes (Richard)	Docent FSM, lid opleidingscommissie, deelname in kenniskring lectoraat, coördinator gemeenschappelijke fase (per 1-8-13 hogeschooldocent)
De heer drs. A.H. Hanema (Ton)	Hogeschooldocent FSM, deelname in kenniskring
lectoraat	
Mevrouw drs. A.B. Goos (Anka)	Docent FSM, lid IMR
<u>Studenten</u>	
<u>Studenten BE voltijd</u>	
T. Riem Vis (Thijs)	2 ^e jaars, overgestapt van FSM, deelgenomen aan panelgesprekken
N. Terpstra (Nynke)	2 ^e jaars
J.M. van Vliet (Jochem)	2 ^e jaars
N.C. Smakman (Niels)	3 ^e jaars, penningmeester bij Studievereniging HSE Faktor
B. Haan (Bart)	4 ^e jaars
J. van Nierop (Jitske)	4 ^e jaars
<u>Studenten BE deeltijd</u>	
A.G. Bakker (Lida)	2 ^e jaars, deelgenomen aan panelgesprekken
V.H. Sedoc (Valéry) misschien	2 ^e jaars
S. Baire (Sabina)	3 ^e jaars
J.J.G. Bosma (Hanneke)	4 ^e jaars
<u>Studenten FSM</u>	
V.L. Blokzijl (Vera)	2 ^e jaars
J.L. Leussink (Joyce)	2 ^e jaars
J.S.K. Hasiba (Jasmin)	2 ^e jaars
T. Froma (Terence)	3 ^e jaars, honours
G.M. Ketting (Giel)	4 ^e jaars, lid OC
A.I. Meijer (Aukje)	4 ^e jaars, (deelgenomen aan internationaal project)
H.T. Gerds (Harold)	4 ^e jaars
D. Koning (Dennis)	4 ^e jaars, Hbo-talentenprijs, voormalig OC-lid
<u>Studenten FRE</u>	
L. Eringa (Laurens)	2 ^e jaars
M. Heidotting (Manon)	2 ^e jaars
G.H. Drenth (Gea)	3 ^e jaars
J.M. Sinia (Melissa)	3 ^e jaars, voorzitter studievereniging
N. van Dam (Nils)	Avoir Fiscal
	3 ^e jaars

Rondleiding specifieke voorzieningen

De heer S.D. Hogewerf (Sybren)

Als onderwijsassistent werkzaam bij FEM, alumnus BE, thans bezig met master accountancy en controlling aan de Rijksuniversiteit Groningen

Werkwijze

Bij de beoordeling van de betreffende (voltijd en deeltijd) opleidingen is uitgegaan van het door de NVAO vastgestelde “Beoordelingskader accreditatiestelsel hoger onderwijs” van 22 november 2011. Daarin staan de standaarden vermeld waarop een Evaluatiebureau zich bij de beperkte opleidingsbeoordeling van een opleiding moet richten en de criteria aan de hand waarvan een Evaluatiebureau moet bepalen of de basiskwaliteit van die opleiding als voldoende kan worden beoordeeld.

Op basis van de door opleiding geleverde documentatie heeft het auditteam zich een beeld kunnen vormen van de primaire en secundaire processen van de (voltijd- en deeltijd) varianten.

De visitatie was gericht op een verificatie van de bevindingen uit de documentenanalyse en het verkrijgen van aanvullende informatie over de inhoud van het programma. Dit geschiedde door gesprekken met vertegenwoordigers van de opleiding, studenten en het werkveld, die waren te kenschetsen als ‘gesprekken tussen vakgenoten’.

De verificatie door het auditteam geschiedde door verscheidene malen hetzelfde onderwerp met verschillende geledingen te bespreken en aan de hand van additionele documentatie en - daar waar het de huisvesting en de materiële voorzieningen betreft- ook door eigen waarneming.

Verantwoording keuze gesprekspartners

Na overleg met de betreffende opleiding heeft het auditteam met in achtneming van de daartoe strekkende regels van de NVAO en op basis van zijn documentanalyse en de daaruit voortvloeiende specifieke aandachtspunten de keuze van de gesprekspartners vastgesteld.

Een open spreekuur maakte deel uit van het programma. Het auditteam heeft geconstateerd, dat de betreffende opleiding het open spreekuur tijdig en op correcte wijze onder de aandacht heeft gebracht van studenten en medewerkers.

Tijdens het locatiebezoek heeft het auditteam at random twee lessen (Financiering 2 BE DT Jaar 3 en Risicomanagement BE VT Jaar 4) bezocht. De docenten paste actieve werkvormen toe; alle studenten werden betrokken bij de les.

Het oordeel van het auditteam vastgelegd in een conceptrapport werd aan de opleiding voorgelegd voor een toets op eventuele feitelijke onjuistheden.

Beslisregels

Volgens de NVAO-Beslisregels Accreditatie kan een onderwerp ‘onvoldoende’, ‘voldoende’, ‘goed’ of ‘excellent’ scores. Hobéon heeft de beslisregels toegepast, zoals deze zijn opgesomd in het ‘Beoordelingskaders accreditatiestelsel hoger onderwijs, 22 november 2011’.

Wanneer er sprake is van verschillende varianten van een opleiding (bijvoorbeeld: voltijd, deeltijd en duaal), dan moet uit de beoordeling blijken dat voor elke variant de basiskwaliteit is gewaarborgd op grond van de standaarden uit het betreffende beoordelingskader om te komen tot een positief eindoordeel over de opleiding.

Indien een opleiding onder één CROHO-registratie wordt aangeboden op meerdere locaties, kan de opleiding alleen voor accreditatie in aanmerking komen als uit de beoordeling blijkt dat elke locatie voldoet aan de in het betreffende kader genoemde standaarden voor basiskwaliteit.

Beperkte opleidingsbeoordeling

- Het eindoordeel over een opleiding is in elk geval 'onvoldoende' indien standaard 1 of 3 als 'onvoldoende' beoordeeld wordt. Een onvoldoende bij standaard 1 kan niet leiden tot het toekennen van een herstelperiode door de NVAO.
- Het eindoordeel over een opleiding kan alleen 'goed' zijn indien ten minste twee standaarden als 'goed' worden beoordeeld; waaronder in elk geval standaard 3.
- Het eindoordeel over een opleiding kan alleen 'excellent' zijn indien ten minste twee standaarden als 'excellent' worden beoordeeld; waaronder in elk geval standaard 3.

BIJLAGE V Lijst geraadpleegde documenten

Lijst geraadpleegde documenten, conform richtlijn van de NVAO

- Kritische reflectie opleiding;
- Domeinspecifiek referentiekader en de eindkwalificaties / Schematisch programmaoverzicht;
- Inhoudsbeschrijving (op hoofdlijnen) van de programmaonderdelen, met vermelding van
 - o eindkwalificaties, leerdoelen, werkvormen, wijze van toetsen, literatuur (verplicht / aanbevolen), betrokken docent(en) en studiepunten
- Onderwijs- en examenregeling – OER;
- Overzicht van het ingezette personeel
 - o naam, functie, omvang aanstelling, graad en deskundigheid
 - o differentiatie in graad uitgedrukt in % van het totaal
- Overzichtslijst van *alle* afstudeerwerkstukken van de laatste twee jaar;
- Overzicht van de contacten met het werkveld;
- Samenvatting en analyse recente evaluatieresultaten en relevante managementinformatie;
- Verslagen overleg in relevante commissies / organen;
- Documentatie over student- en docenttevredenheid;
- Toetsopgaven + beoordelingscriteria en normering (antwoordmodellen) en een representatieve selectie van gemaakte toetsen (presentaties, stageverslagen, assessments, portfolio's e.d.) en beoordelingen;
- Handboeken en overig studiemateriaal;
- Onderwijsbeleidsplan;
- Beleidsplan op het gebied van onderzoek in relatie tot de aangeboden opleidingen;
- Personeels(beleid)plan;
- Voorzieningenplan;
- Kwaliteitszorgplan.
- Het auditpanel bekeek de volgende 60 afstudeeropdrachtstukken van de afgelopen twee jaar met beoordelingscriteria en normering (op studentnummer):

Steekproef	Aantal	Variant	BE	FRE	FSM
Initieel	1	Voltijd	270116	377422	308054
	2		342699	381693	221630
	3		302398	370287	311100
	4		319887	376402	317082
	5		307696	377973	326948
	6		294954	370336	282004
	7		303967	370196	306502
	8		324978	373428	331318
	9		335174	370177	314438
	10		311184	375136	318055
	11		328710	370239	314915
	12		343337	370774	357975
	13		346752	377229	334741
	14		324078	370203	346831
	15		345173	375945	306502
	16	Deeltijd	378476	N.v.t.	N.v.t.
	17		338364		
	18		322392		
	19		358253		
	20		355924		
Aanvullend	1	Voltijd	341683	N.v.t.	N.v.t.

	2		336509		
	3		357758		
	4		338316		
	5		355503		
	6		335298		
	7		346153		
	8		371791		
	9	Deeltijd	339932	N.v.t.	N.v.t.
	10		360322		

BIJLAGE VI Overzicht auditteam

Samenstelling, korte functiebeschrijvingen (cv's) en onafhankelijkheidsverklaringen van voorzitter, leden en secretaris.

Samenstelling en expertise van het auditteam laten zich als volgt weergeven³⁷:

Panelleden	Expertise - audit - kwaliteitszorg	Expertise - onderwijs	Expertise - werkveld	Expertise - vakinhoud	Expertise - internationaal	Expertise - student- zaken
drs. R.B. van der Herberg voorzitter	X	x		x		
drs. J.H.C. Bakker deskundige	x	X	X	X	x	
mr. M.J. Wittenhorst deskundige		X	x	X	X	
drs. J.H. van Aken (Auditor FSM)		X		x	x	
drs. P.A.J. Verbaas (Auditor FSM)		x	X	X	X	
E.J.F. van Kempen studentlid		x				X
I.M. Gies Broesterhuizen secretaris	X					

Op 10 juni 2013 heeft de NVAO goedkeuring gegeven aan de samenstelling van het panel t.b.v. de audit van de hbo-bacheloropleiding Accountancy van de Hanzehogeschool Groningen, dossiernummer 001835.

Korte functiebeschrijvingen panelleden

1	Dhr. drs. R.B. van der Herberg, partner Hobéon en ruime ervaring met audits voortgezet en hoger onderwijs, schoolleider van een grote onderwijsorganisatie.
2	Dhr. drs. J.H.C. Bakker studeerde HBO Bedrijfseconomie bij Fontys Hogescholen in Venlo en behaalde vervolgens zijn Master Bedrijfswetenschappen aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Hij heeft circa 9 jaar praktijk ervaring als (assistent)controller in de zorgsector en ruim 4,5 jaar ervaring als organisatieadviseur bij Twynstra Gudde. Sinds 5 jaar is Dhr. Bakker als docent betrokken bij de hbo-bacheloropleiding Bedrijfseconomie van Hogeschool van Arnhem Nijmegen. Sinds anderhalf jaar is hij bovendien actief als zelfstandig ondernemer, waarbij hij personen die een ontwikkelstap willen maken op het gebied van bedrijfseconomie en/of organisatieadvies begeleidt en adviseert.
3	Mevr. mr. M.J. Wittenhorst is heeft tien jaar ervaring in het hoger onderwijs. Eerst als docent en sinds 2008 als hoofddocent en opleidingscoördinator bij de hbo-bacheloropleiding Fiscaal Recht en Economie van Hogeschool van Arnhem Nijmegen (o.a. de basisvakken belastingrecht, verdieping omzetbelasting, juridische vaardigheden en de beroepspraktijk). Daarnaast is zij sinds 2010 voorzitter van het Landelijk overleg Fiscaal Recht en Economie. Tussen 1996 en 2003 werkte zij achtereenvolgens bij Krabbe Belastingadviseurs, Kooij en Partners accountants- en belastingadvieskantoor en Brethouwer en partners accountants- en belastingadvieskantoor in Arnhem. Zij was daar betrokken bij belastingadvies en aangiften. Vanaf 2003 is ze werkzaam als zelfstandige 'Wittenhorst Belastingadvies'.
4	Dhr. drs. J.H. van Aken is ruim vijfentwintig jaar werkzaam in het onderwijs. Vanaf 1991 was hij eerst docent bij de hbo-bacheloropleiding Management Economie en Recht (Bank- en Verzekeringsvariant) en sinds 2001 is hij hogeschool hoofd docent bij de hbo-bacheloropleiding Financial Services Management van Hogeschool Windesheim Zwolle. Daarnaast is hij sinds 2007 voorzitter van het Landelijk Overleg Opleidingen Financial Services Management.
5	Dhr. drs. P.A.J. Verbaas is toezichthouder en heeft vele jaren bestuurservaring in de (inter)nationale financiële sector (o.a. in Luxemburg, Zwitserland en Londen bij ABN AMRO, CenE Bankiers en Van Lanschot Bankiers). Op dit moment is hij Fellow en PhD researcher bij Nyenrode Business University, waar hij executive programma's doceert en ontwikkelt in Wealthmanagement, Banking en Governance. Verder is hij gedurende zijn werkzaamheden in de praktijk betrokken geweest bij het begeleiden van stagiaires op hbo- en wetenschappelijk niveau.

³⁷ De grote van het kruisje geeft enigszins de mate van deskundigheid aan (groot is meer, klein is minder).

6	De heer Van Kempen was ten tijde van de panelaanvraag vierdejaars student Accountancy van Fontys Hogescholen. Tijdens deze opleiding volgde hij de eerste twee jaar een gezamenlijk programma met studenten van de hbo-bacheloropleiding Bedrijfseconomie. Hij was actief betrokken bij de opleiding door zijn lidmaatschap van de instituutsmedezeggenschapsraad en als voorzitter van de opleidingscommissie bij de Hogeschool Financieel Management van Fontys. Bovendien was hij voorzitter van de studievereniging Young Financials. Sinds september 2013 is hij docent bij Fontys Hogescholen.
---	--

Secretaris/Coördinator

Mevr. I.M. Gies Broesterhuizen	Gecertificeerd d.d. 2010
--------------------------------	--------------------------

Onafhankelijkheids- en geheimhoudingsverklaring voorafgaand aan het beoordelingsproces

Ondergetekende (naam)

Drs. R.B. van der Herberg

is als voorzitter gevraagd voor beoordeling van de opleiding:

Bedrijfseconomie, Fiscaal Recht en Economie en Financial Services Management

aangevraagd door de instelling:

Hanzehogeschool Groningen

- Verklaart hierbij geen (familie)relaties of banden met de bovengenoemde instelling te onderhouden, als privépersoon, onderzoeker / docent, beroepsbeoefenaar of als adviseur, die een volstrekt onafhankelijke oordeelsvorming over de kwaliteit van de opleiding ten positieve of ten negatieve zouden kunnen beïnvloeden;
- Verklaart hierbij zodanige relaties of banden met de instelling de afgelopen vijf jaar niet gehad te hebben
- Verklaart strikte geheimhouding te betrachten van al hetgeen in verband met de beoordeling aan hem/haar bekend is geworden en wordt, voor zover de opleiding, de instelling of de NVAO hier redelijkerwijs aanspraak op kunnen maken.
- Verklaart hierbij op de hoogte te zijn van de NVAO gedragscode.

Plaats:

Den Haag

Datum:

4 januari 2013

Handtekening:

Onafhankelijkheids- en geheimhoudingsverklaring voorafgaand aan het beoordelingsproces

Ondergetekende (naam en privé adres):

Joost BAKKER

is als deskundige gevraagd voor beoordeling van de opleidingen:

Bedrijfseconomie, Fiscaal Recht en Economie en Financial Services Management

aangevraagd door de instelling:

Hanzehogeschool Groningen

- Verklaart hierbij geen (familie)relaties of banden met de bovengenoemde instelling te onderhouden, als privépersoon, onderzoeker / docent, beroepsbeoefenaar of als adviseur, die een volstrekt onafhankelijke oordeelsvorming over de kwaliteit van de opleiding ten positieve of ten negatieve zouden kunnen beïnvloeden;
- Verklaart hierbij zodanige relaties of banden met de instelling de afgelopen vijf jaar niet gehad te hebben
- Verklaart strikte geheimhouding te betrachten van al hetgeen in verband met de beoordeling aan hem/haar bekend is geworden en wordt, voor zover de opleiding, de instelling of de NVAO hier redelijkerwijs aanspraak op kunnen maken.
- Verklaart hierbij op de hoogte te zijn van de NVAO gedragscode.

Plaats:

Nijmegen

Datum:

26/4/2013

Handtekening:

Onafhankelijkheids- en geheimhoudingsverklaring voorafgaand aan het beoordelingsproces

Ondergetekende (naam en privé adres)

Marieke Wittenhorst,

is als deskundige gevraagd voor beoordeling van de opleidingen:

Bedrijfseconomie, Fiscaal Recht en Economie en Financial Services Management

aangevraagd door de instelling:

Hanzehogeschool Groningen

- Verklaart hierbij geen (familie)relaties of banden met de bovengenoemde instelling te onderhouden, als privépersoon, onderzoeker / docent, beroepsbeoefenaar of als adviseur, die een volstrekt onafhankelijke oordeelsvorming over de kwaliteit van de opleiding ten positieve of ten negatieve zouden kunnen beïnvloeden;
- Verklaart hierbij zodanige relaties of banden met de instelling de afgelopen vijf jaar niet gehad te hebben
- Verklaart strikte geheimhouding te betrachten van al hetgeen in verband met de beoordeling aan hem/haar bekend is geworden en wordt, voor zover de opleiding, de instelling of de NVAO hier redelijkerwijs aanspraak op kunnen maken.
- Verklaart hierbij op de hoogte te zijn van de NVAO gedragscode.

Plaats:

Arnhem

Datum:

14/5/2013

Handtekening:

Onafhankelijkheids- en geheimhoudingsverklaring voorafgaand aan het beoordelingsproces

Ondergetekende (naam en privé adres)

J.H. van Aken

is als deskundige gevraagd voor beoordeling van de opleidingen:

Bedrijfsconomie, Fiscaal Recht en Economie en Financial Services Management

aangevraagd door de instelling:

Hanzehogeschool Groningen

- Verklaart hierbij geen (familie)relaties of banden met de bovengenoemde instelling te onderhouden, als privépersoon, onderzoeker / docent, beroepsbeoefenaar of als adviseur, die een volstrekt onafhankelijke oordeelsvorming over de kwaliteit van de opleiding ten positieve of ten negatieve zouden kunnen beïnvloeden;
- Verklaart hierbij zodanige relaties of banden met de instelling de afgelopen vijf jaar niet gehad te hebben
- Verklaart strikte geheimhouding te betrachten van al hetgeen in verband met de beoordeling aan hem/haar bekend is geworden en wordt, voor zover de opleiding, de instelling of de NVAO hier redelijkerwijs aanspraak op kunnen maken.
- Verklaart hierbij op de hoogte te zijn van de NVAO gedragscode.

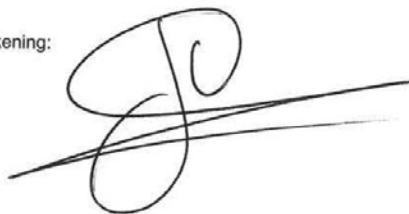
Plaats:

Wolfe

Datum:

6-5-2013

Handtekening:

Onafhankelijkheids- en geheimhoudingsverklaring voorafgaand aan het beoordelingsproces

Ondergetekende (naam en privé adres)

Peter Verbaas,

is als deskundige gevraagd voor beoordeling van de opleidingen:

Bedrijfseconomie, Fiscaal Recht en Economie en Financieel Service Management

aangevraagd door de instelling:

Hanzehogeschool Groningen

- Verklaart hierbij geen (familie)relaties of banden met de bovengenoemde instelling te onderhouden, als privépersoon, onderzoeker / docent, beroepsbeoefenaar of als adviseur, die een volstrekt onafhankelijke oordeelsvorming over de kwaliteit van de opleiding ten positieve of ten negatieve zouden kunnen beïnvloeden;
- Verklaart hierbij zodanige relaties of banden met de instelling de afgelopen vijf jaar niet gehad te hebben
- Verklaart strikte geheimhouding te betrachten van al hetgeen in verband met de beoordeling aan hem/haar bekend is geworden en wordt, voor zover de opleiding, de instelling of de NVAO hier redelijkerwijs aanspraak op kunnen maken.
- Verklaart hierbij op de hoogte te zijn van de NVAO gedragscode.

Plaats: Rijswijk

Datum: 25-04-2013

Handtekening:

Onafhankelijkheids- en geheimhoudingsverklaring voorafgaand aan het beoordelingsproces

Ondergetekende (naam en privé adres)

Erik Johannes Franciscus van Kempen

is als studentlid gevraagd voor beoordeling van de opleidingen:

Bedrijfseconomie, Fiscaal Recht en Economie en Financial Services Management

aangevraagd door de instelling:

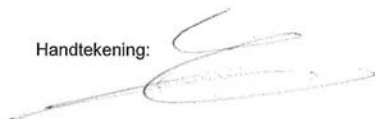
Hanzehogeschool Groningen

- Verklaart hierbij geen (familie)relaties of banden met de bovengenoemde instelling te onderhouden, als privépersoon, onderzoeker / docent, beroepsbeoefenaar of als adviseur, die een volstrekt onafhankelijke oordeelsvorming over de kwaliteit van de opleiding ten positieve of ten negatieve zouden kunnen beïnvloeden;
- Verklaart hierbij zodanige relaties of banden met de instelling de afgelopen vijf jaar niet gehad te hebben
- Verklaart strikte geheimhouding te betrachten van al hetgeen in verband met de beoordeling aan hem/haar bekend is geworden en wordt, voor zover de opleiding, de instelling of de NVAO hier redelijkerwijs aanspraak op kunnen maken.
- Verklaart hierbij op de hoogte te zijn van de NVAO gedragscode.

Plaats: Eindhoven

Datum: 13 mei 2013

Handtekening:

Onafhankelijkheids- en geheimhoudingsverklaring voorafgaand aan het beoordelingsproces

Ondergetekende (naam)

I.M. Gies Broesterhuizen

is als secretaris gevraagd voor beoordeling van de opleidingen:

Bedrijfseconomie, Fiscaal Recht en Economie en Financial Services Management

aangevraagd door de instelling:

Hanzehogeschool Groningen

- Verklaart hierbij geen (familie)relaties of banden met de bovengenoemde instelling te onderhouden, als privépersoon, onderzoeker / docent, beroepsbeoefenaar of als adviseur, die een volstrekt onafhankelijke oordeelsvorming over de kwaliteit van de opleiding ten positieve of ten negatieve zouden kunnen beïnvloeden;
- Verklaart hierbij zodanige relaties of banden met de instelling de afgelopen vijf jaar niet gehad te hebben
- Verklaart strikte geheimhouding te betrachten van al hetgeen in verband met de beoordeling aan hem/haar bekend is geworden en wordt, voor zover de opleiding, de instelling of de NVAO hier redelijkerwijs aanspraak op kunnen maken.
- Verklaart hierbij op de hoogte te zijn van de NVAO gedragscode.

Plaats:

Den Haag

Datum:

31 juli 2013

Handtekening:

Strategische dienstverlener voor kennisintensieve organisaties

Lange Voorhout 14
2514 ED Den Haag

T (070) 30 66 800

F (070) 30 66 870

E info@hobeon.nl

I www.hobeon.nl